

Կ. Ա. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԷԿՈՆՈՄԻԿԱՅԻ
(ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ ՏՏՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ)
ԱՌԱՐԿԱՆ, ՆՐԱ ԴԱՍԱՎԱՇԴԱԱՆ
ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՆԵՐԿԱ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ

«ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ԱԳՐԱՐՆԱՅԻՆ ՀԱՄԱԼՍՐԱՆ
ԱԳՐՈՊԱՐԵՆԱՅԻՆ ՀԱՍՏԿԱՐԳԻ ԷԿՈՆՈՄԻԿԱՅԻ ԱՄԲՈՆ

Կ. Ա. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԷԿՈՆՈՄԻԿԱՅԻ
(ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ ՏՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ)
ԱՌԱՐԿԱՆ, ՆՐԿ ԴԱՍԱՎԱՐԱՎԱՆ
ՀԻՄԱԿԵՆՆԴԻՐՆԵՐԸ ՆԵՐԿԱ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ

Դասախոսության տեքստ
(Երկրորդ, բարեփոխված հրատարակություն)

ԵՐԵՎԱՆ
Հայաստանի պետական ագրարային համալսարան հրատ.
2005

Գիտությունն էապես կտրվել է արտադրությունից և զարգանում է որպես ծառայողական գրադարան:

Տնտեսավորման նոր պայմաններում գերիշխող է դառնում շուկայական ոճը: Վերանում է ապրանքի և ապրանք արտադրողների ձականագրերի տարանջատման անբնական իրողությունը: Դրա հետ մեկտեղ տնտեսական նոր հարաբերություններն առաջանում են լուծում պահանջվող շատ պրոբլեմներ: Հողի և արտադրության մյուս միջոցների սեփականաշնորհումը ապրարային հատվածում առաջացրել են լուրջ դժվարություններ տեսության և պրակտիկայի մեջ: Մտածելավերպի հեղաբեկումը նորովի է դնում նաև ազորիզնեսի մասնագետների պատրաստման հարցը:

Ազրարային հատվածի համար մասնագետների պատրաստման գոյություն ունեցող համակարգը ամբողջովին սպառել է իրեն: Հանուն դիպոնի ուսուցումը չարիք է ազգի համար, ծախսերն ունեն ցածր հատուցում: Անբավարար է մայրենի լեզվով տնտեսագիտական գրականությունը: Հրապարակի վրա եղած զուղատնտեսության էկոնոմիկայի ռուսալեզու հին և նոր դասագրքերը բավարար չափով չեն հանապատշաճնում մեր իրականությանը /Պոպօվ Հ. Ա., Սերովա Ե. Բ., Մինակովա Ի. Ա., Լեպչևուսկու Պ. Վ., Կովալենկո հ. Յ., Մալыш Մ. հ./:

Հաշվի առնելով այն, որ ներկայումս մեր հանրապետությունում դասագրքերի հրատարակումը դարձել է լուրջ խնդիր, իսկ դասախոսությունը մնում է ուսուցման գլխավոր տեղեկատվական աղբյուրը, ՀԳԱ Ազրոպարենային համակարգի էկոնոմիկայի ամբիոնը պատրաստում է «Ազրարային տնտեսագիտությունը շուկայական տնտեսության պայմաններում» դասախոսությունների համառոտ շարք, ուր իմբնականում օգտագործված են ՀՀ տեղական նյութեր: Ինչպես այս, այնպես էլ հետագա բաժիններում իմբնական շեշտը դրվում է շուկայական տնտեսության պայմաններում աշխատելու ընդունակ կաղրերի անհրաժեշտ մակարդակ ապահովելու վրա:

Մեր կարծիքով, դասախոսությունների այս շարքը կօգնի Ձեզ ոչ միայն յուրացնելու տեսական կուրսը, այլև կատարելու գործնական բնույթի աշխատանքներ՝ ազրարային տնտեսագիտության վերաբերյալ: Տնտեսագետը միշտ պետք է նայի առաջադիմության կողմը, քանի որ նա, ով դա չի անում, թիկունքով շրջվում է դեպի պատմությունը, միջինը այստեղ չկա:

ԹԵՍԱ-1

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԷԿՈՆՈՄԻԿԱՆ ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ
ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՐԿԱՆ, ՆՐԱ
ԴԱՍԱԿԱՆՆԵՐԱՆ ՀԻՄԱԽԱՆՈՒՐՆԵՐԸ ՆԵՐԿԱ
ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ

1. ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԽՍԱՑՈՒԹՅԱՆ ՕԲՅԵԿՏ: ՏԵՂԸ «ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՄԵԶ»
2. ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՌԱՐՈՐՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՋԱՐԱԿԱՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄՆԵՐԻ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ ՄԵԽԱՆԻԶՄՆԵՐԱՆ ԵԿ ԽՍԱՑԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՕԲՅԵԿՏԻԿ ԱՆՀՐԱԺԵՏԸՆՈՒԹՅՈՒՆԸ
3. ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԷԿՈՆՈՄԻԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՐԿԱՆ, ՆՐԱ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՄԱՆ ՕԲՅԵԿՏԻԿ ԱՆՀՐԱԺԵՏԸՆՈՒԹՅՈՒՆԸ, ՄԵԹՈԴԻԿԱՆ
4. ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԱՌԱՐԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԳՈՐԾԱԾԱԿԱՆ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
5. ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՈՒՐՈՒ ՏՆՏԵՍԱԳԵՏԻ ԱՌԱՐԿԱՆ
6. ԹԵՍԱՅԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՄԱՆ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ ՀԱՆԴԻՊՈՂ ԱՌԱՐԿԱՆ ԳՈՐԾԱԾԱԿԱՆ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
7. ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

Աշխատանքը հավանության է արժանացել Հայաստանի պետական ազգարային համալսարանի գիտական խորհրդի կողմից:

Գրախոսներ՝ ԳԳԱ թղթակից անդամ Հ. Վ. Մկրտչյան
տնտ. գ.թ. Հ. Ս. Ծամեցյան
տնտ. գ.թ., դոցենտ Մ. Ա. Ղանիելյան
տնտ. գ.թ., դոցենտ Մ. Ա. Ղանիելյան

Գրիգորյան Կ. Ա.

ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԷԿՈՆՈՄԻԿԱՅԻ (ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ
ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ) ԱՌԱՐԿԱՆ, ՆՐԱ ԴԱՍԱԿԱՆՆԱՄԱՆ
ՀԻՄՆԱԽՆՆԴԻՐՆԵՐԸ ՆԵՐԿԱ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ. - Եր:
Հայաստանի պետական ազրարային համալսարան, 2005. – 49 էջ:

Դասախոսության տեքստը նախատեսված է ազրարային համալսարանի բոլոր մասնագիւմությունների ուսանողների համար: Այն օգտակար կարող է լինել նաև քոլեջների տնտեսագիտական բաժանմունքներում սովորողների և դասախոսների համար:

Գ 0601000000
2005թ. ԳՄԴ 65.9(2)32
0173(01)2005

ISBN 99941-52-09-2

© Կ. Ա. Գրիգորյան, 2005թ.

© Հայաստանի պետական ազրարային համալսարան 2005թ.

ՆԱԽԱԲԱՆ

Հանրապետության հասարակական-քաղաքական և տնտեսական կյանքում խորը ճգնաժամն իր կնիքն է դրել նաև ուսուցման ողջ համակարգի վրա, սակայն առաջացած դժվարությունները հարատև չեն, կանցնեն, կգնան: Կմնա ազգը, կմնանք մենք: «Եսո մեզ հարց կտան, հետո մենք հարց կտանք ինքներս մեզ. «իսկ ինչ է լինելու»: Շեքսպիրյան «լինել-չինելը» ճակատագի՞րն է հայի, հանուն վերջինի, թե քարից հաց քանոյ ազգը նորեն կգոտեանդպի, կմորիլիզացնի իր ներքին եռանդը և կուղղի իր մեջքը: Ես հավատում եմ վերջինին:

Բայց ինչպես, կհարցնեք, դուք՝ ուսանողներդ, կյանքի ալեկոծվող ծովը մտնել պատրաստվող սկսնակ տնտեսագետներդ:

Սահմանափակ հողային և ջրային ռեսուրսներ, բնակչության բարձր խտություն ունեցող փոքր երկիրը ոչ նպաստավոր աշխարհաքաղաքական դիրքի պայմաններում ոգու ինչպիսի արիություն պետք է ցուցաբերի, որտեղից ռեսուրսներ հայրային ճգնաժամը հաղթահարելու համար: Իրականում կա՞ն այդպիսի ռեսուրսներ և ռեզերվներ: Այս՝ կան անհրաժեշտ ռեսուրսներ:

Նախ, <<-ը աշխարհի ամենագերբնակեցված երկիրը չէ, ազգային պարենային խնդիրը լուծելու գործում շատ երկրներ ինտենսիվացման միջոցով հասել են հողօգտագործման ֆանտաստիկ ցուցանիշների: Ներկայումս մեկ ֆերմերը կերակրում է Բելիզիայում, ԱՄՆ-ում, Նիդերլանդներում, Մեծ Բրիտանիայում 60-100, Գերմանիայում, Շվեյցարիայում, Շվեյցարիայում, Ֆրանսիայում 40-50, Ճապոնիայում, Իռանդիայում, Ավստրիայում՝ 20-30, իսկ <<-ում 5 մարդու, այն էլ ոչ լիարժեք:

100 հեկտարի հաշվով բնակչության խտությունը Բելիզիայի, Ճապոնիայի 334-ի, Գերմանիայի, Մեծ-Բրիտանիայի 240-ի դիմաց <<-ում հասնում է 100 մարդու: Բացի այդ հանրապետությունում թե մարդկային, և թե բնական ռեսուրսները, ինչպես ամբողջ ժողովներության առումով, այնպես էլ գյուղատնտեսության մեջ, մնում են թեր օգտագործված:

Հանրապետությունում միավոր արտադրանքը ներկայումս 2-2,7 անգամ ավելի շատ միջոցներով է ծեռք բերվում, քան աշխարհի զարգացած երկրներում: Դա հետևանք է տեխնիկատեխնոլոգիական հետամնացության, ռեսուրսային մատչելիության խիստ ցածր մակարդակի, գիտության և արտադրության տարանջատվածության և այլն:

1. « ԳՅՈՒՂԱՏՆԵՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ՈՐՊԵՍ ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍԱԳՏՈՒԹՅԱՆ ԽՄԱՑՈՒԹՅԱՆ ՕԲՅԵԿՏ: ՏԵՂԸ ԵՐԿՐԻ ՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

5)

Ժողովրդական տնտեսությունը փոխկապակցված ճյուղերի բարդ համակարգ է, որոնցից յուրաքանչյուրը կատարում է որոշակի տնտեսական ֆունկցիա և մյուսներից տարբերվում է իրեն բնորոշ հատկանիշներով: Դրանցից է նաև գյուղատնտեսությունը:

Գյուղատնտեսության տեղը և դերը առավել մեծ է մեր հանրապետության էկոնոմիկայում, որը կարելի է բնութագրել հետևյալով:

1. Երկրի պարենամթերքների ապահովման գյուղավոր

շուեմարանն է: 2003-2004թ. գյուղատնտեսությունը ապահովում էր երկրի ՀՍԱ-ի 24-25, համախառն ավելացված արժեքների 25-26%-ը, համախառն շահույթի՝ 32-33%: Խիստ չնչին ծովային սննդապաշարի /ծկան որսը բնակչության մեկ շնչի հաշվով շուրջ 20 անգամ զիջում է Ռուսաստանին, 60-80 անգամ՝ Մերձբալթյան պետություններին, 9 անգամ՝ Արբեջանին, 4 անգամ՝ Վրաստանին/ և արիեստական սննդանյութերի սինթեզման բացակայության պայմաններում գյուղատնտեսությունը մնում է բնակչությանը սննդամթերքներով ապահովելու գլխավոր աղբյուրը:

Հանրապետությունում բնակչության սպառման ֆոնդի 3/4-ը բաղկացած է գյուղատնտեսական մթերքից և հումքից պատրաստված սպառման առարկաներից:

Առանց բավարար պարենային ֆոնդի, նորաստեղծ մեր հանրապետությունը չի կարող ամուր կանգնել սեփական ոտքերի վրա և անկախություն որդեգրած մեր քաղաքականությունը կմնա սուսկ ցանկություն: 2003թ. երկրի ազգային պարենային 3նմ տ ամբողջական պահանջարկի մեջ արտադրությունը կազմում էր 73, ներկրումները 17, պահուստային պաշարները 10%:

Հանրապետությունում ներկայումս չեն բավարարվում բնակչության կողմից սննդամթերքի սպառման զիտական հիմնավորված պահանջմունքները /աղյուսակ 1:/¹

ՄԱՆԴԱՄԹԵՐՔԻ ՍՊԱՌՈՒՄԸ ՀՀ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ՄԵԿ շնչի հաշվով

Աղյուսակ 1

Սննդամթերքի անվանում	Սպառման ֆիզ. նորման, կգ	Փաստացի սպառումը 1 շնչի հաշվով, կգ (հատ)				Արտադրությունը բնակչության 1 շնչի հաշվով, կգ (հատ)			
		1965	1988	1995	2003	1940	1965	1988	2003
Հացանքեր	128	180	131	104	158	166	107	108	67
Բանջարեղի	141	74	156	131	218	24	115	164	213
Կարտոֆիլ	80	57	60	91	48	72	90	60	158
Շաքրի	34	28	33	15,3	29,5	-	15	-	-
Պտուղ և հատապ. խաղող./արանց զինու համար վերամշ./	92	28	61	63	35	49	49	138	57,5
Բուսական յուղ	7,8	2,3	27	4,7	6,5	4,6	18,6	5,0	-
Միս և մսամթերք	75	27	53	15,5	28,9	17	22	33	16,4
Կաթնամթ.	392	271	457	119	151	127	154	164	160
Զու, հատ	251	90	169	64	146	34	88	179	156

1965-1990թթ.. սննդի օրաբաժնի կառուցվածքում է ապես նվազեցին հացանքերից և ավելացան բանջարեղենի, մրգերի, անասնամթերքների տեսակարար կշիռները: Սակայն, դրական տեղաշարժերը հետագայում զարգացում չստացան: Տնտեսական, քաղաքական ու բնական անբարենպաստ իրադարձություններից հետո վերստին նկատվում են հակառակ կառուցվածքային տեղաշարժերը: 492կգ նորմատիվային պահանջարկի նկատմամբ անասնամթերքների փաստացի սպառումը հասել էր 1965թ. 304 կգ-ի /62%, 1990թ.՝ 517 կգ-ի /105%, 2003թ.՝ 186 կգ /37,8%/:

Եթե նկատի ունենանք, որ փաստացի սպառման բերված մակարդակներն է ապահովել են 17% ներկրումների շնորհիկ, իսկ արտադրությունը ներկայացված է ներառյալ ներտնտեսային արտադրական կարիքների համար սպառումը, ապա պատկերը պարզ կլինի:

¹ Народное хозяйство Арм. ССР в 1988г., Е. 1989, сн 60, 180

Հայաստանի վիճ. տարեգիրը, թ. Նորեկան-2004թ., էջ 316

Պարենային պահուվություն և աղբաստություն, Ե-2005թ., էջ 33

Պարենամթերքների անբավարարության հետ մեկտեղ ծագել են պարենամթերքների մատչելիության և սպառման /օգտագործման/ հիմնահարցեր, այսինքն, այնպիսի պայմանների առկայությունը, որը բնակչությանը հնարավորություն կտա իր եկամուտներով ծեռք բերելու սպառել սպառման կենսաբանական նորմաներին համապատասխան սննդամթերք:

2. Գյուղատնտեսությունը տայիս է հանրապետության թերթ և սննդի վերամշակող արդյունաբերության հումքի զանգվածի հիմնական մասը Ազրուրոյունաբերական համալիրի վերամշակող ծեռնարկությունները

1990-ական թվականներին գյուղատնտեսական հումքից տարեկան պատրաստում էին 1,2 մլն. դկլ կոնյակ, 1,8-1,9 մլն.դկլ օղելիկորային խմիչքներ, 5-6 մլն. դկլ ոչ ալկոհոլային խմիչքներ, 25-27 հազ. տ, շաքարավազ, 6-8 մլն. դկլ բարձրորակ գինիներ, նույնքան էլ գարեջուր, 490-500 մլն. պայմանական տուփ պահածո, 100 հազ. տ մնամթերք, 200-210 հազ. տ կաթնամթերք, 900-950 հազ. տ այլուր և համակցված կեր, 1,9 մլն. քառ. մետր գորգ, հազարավոր տոննա բուսական յուղ, հրուշակեղեն, մարզարին, մակարոն, պանիր, յուղ և այլն: Արդյունաբերական վերամշակման է ենթարկվում գյուղատնտեսական արտադրանքի 16-18 %: 2003-2004թ. սննդի արդյունաբերությանը բաժին էր ընկնում արդյունաբերության համախառն արտադրանքի 36-37%-ը:

Անհաշվենկատ հախուրն և համատարած սեփականաշնորհումը այստեղ ևս զգացնել տվեց իրեն: Ներկայումս այդ կարողությունների մի մասը վերացել, իսկ, մյուս մասը՝ աշխատում է չնչին ծանրաբեռնվածությամբ:

3. Գյուղատնտեսությունը կարևոր է խսդում հանրապետության բնակչության զբաղվածության և աշխատանքային ռեսուրսների վերարտադրության գործում: Պետք է տարբերել գյուղական և գյուղատնտեսական բնակչություն հասկացությունները: Գյուղական է համարվում գյուղում ապրող բնակչությունը, ամկախ զբաղվածության վայրից, իսկ գյուղատնտեսականը՝ այդ ճյուղում աշխատող մարդիկ /ներառյալ նրանց խնամքի տակ եղած անձինք/, անկախ բնակության վայրից: Գյուղական բնակչությունը ՀՀ-ում կազմում է 1,1 մլն., իսկ ԱԱՀ-ի բոլոր ճյուղերում զբաղված է 600 հազարից ավելի աշխատող, որից 90%-ը՝ գյուղատնտեսության մեջ: 2005թ. գյուղատնտեսության մեջ ծևավորվել էին 335 հազար գյուղացիական տնտեսություններ: Այս համգամանքը առավել կարևոր է այժմ գործազրկությունը մեղմելու

համար: Քաղաքակենտրոնացման /հրբանիզացիա/ և ինտենսիվացման հետևանքով գյուղատնտեսությունն ինքն է աշխատանքային ռեսուրսներ տրամադրում ժողովնետեսության մյուս ճյուղերին: Բացի այդ, էական աշխատութ և ներգրավված այգեգործական տնտեսություններում: Ընդհանուր առնամբ 2005թ. գյուղատնտեսությունում զբաղված էր երկոր աշխատանքային ռեսուրսների 24 և զբաղված աշխատողների 44%:

4. Գյուղատնտեսությունը վիթխարի ներքին շուկա և արդյունաբերական նշանակության արտադրամիջոցների համար, իսկ ինքն էլ էակես լրացնում է հանրապետության նյութատեխնիկական բազան /նբերատու և բանող անասուններ, բազմանյա տնկարկներ, սերմեր, կերեր, կենսավառելանյութ և այլն/: Մինչև 1990-ական թվականները գյուղատնտեսությունը տարեկան ստանում էր հազարավոր տրակտորներ, ավտոմեքենաներ, կոմբայններ, 118 հազ. տ հանքային պարարտանյութ /100 % ազդող նյութ/, տասնյակ անուն այլ մեքենաներ ու գործիքներ մինչդեռ 2005թ. նախօրյակին դրանց քանակները կրծատվել էին տասնյակ անգամ: 2005 թվականին գյուղում կար շուրջ 14 հազար տրակտոր, և նույնքան բեռնատար ավտոմեքենա, 1400 հացահատիկային կոմբայն և այլն:

Հողի և մյուս արտադրամիջոցների սեփականաշնորհումը, մասնագիտացված խոշոր արտադրության ապակենտրոնացումը այսօր առաջացնում են մանր և միջին հզորության տեխնիկայի մեծ պահանջմունք, սակայն, շատ նեղ է գնողունակ պահանջարկի շուկայի տարրողությունը:

5. Գյուղատնտեսությունը կարևոր դեր է խսդում հանրապետության ազգային եկամուտի և պետական բյուջեի ծևավորման գործում: Այն իրականացվում է ոչ միայն և ոչ այնքան ուղղակի մուտքումների և ստեղծվող պաշարների առումով, որքան թերեւ և սննդի արդյունաբերության կազմակերպությունների արտադրանքին ավելացվող հարկերի ծևով, իսկ դրանց արժեքի մեծ մասի աղբյուրը գյուղատնտեսական հումքն է:

2000-2003թթ. գյուղատնտեսությունից և նրա հումքերից ստացվել է համախառն ավելացված արժեքի 33-34, համախառն շահույթի և համախառն եկամտի 42-43%-ը, ստանալով բյուջետային ներդրումների միայն 7- 8 %: 2003թ. ապրանքային արտադրությունից ստացված 1,2 մլրդ համախառն ավելացված արժեքից, գյուղատնտեսությունից, սննդի արդյունաբերությունից և պարենամթերքների վաճառքից ստացվել էր 42,2%:

6. Գյուղատնտեսությունը կարևոր նշանակություն ունի արտակարգ իրավիճակներում հանրապետության կենսագործունեությունը նվազագույնի սահմաններում պահպանելու համար, քանի որ արդյունաբերությունը ծնավորվել էր ներկրվող հումքի վրա, ինչը հաղորդակցության ուժիների խափանման պարագայուն հանրապետության կանգնեցնում է անելանելի դրության առջև, խաթարում տնտեսական անվտանգությունը: Այսօր նրան բաժին է ընկնում սպառված պարենի և հումքի 83%: Դրանով գիտատար արդյունաբերական ճյուղերի զարգացումը մնում է առաջնային խնդիր:

7. Գյուղատնտեսությունը իներգիայի դրական հաշվեկշիռ ունեցող միակ ժողովրդատնտեսական ճյուղն է, սակայն տարեց-տարի այդ հավասարակշռությունը փոխվում է հօգուտ ծախսումների: Դա վտանգավոր տնտեսական երևույթ է, որը ազրարային գիտության և պրակտիկայի կարևոր խնդիրներից է:

8. Գյուղատնտեսությունը մեծ դեր է խաղում ապրանքաշրջանառության համակարգում: Վերջին երկու տասնամյակում հանրապետության պետական և կոռպերատիվ առևտուրի, հասարակական սննդի ապրանքաշրջանառության կառուցվածքում, պարենային ապրանքների և գյուղատնտեսական հումքից պատրաստված արդյունաբերական արտադրանքի տեսակարար կշիռը կազմում է 64-65%:

9. Մեծ է գյուղատնտեսության դերը հանրապետության ռեսուլսային պատեսների օգտագործման մեջ: Նրան բաժին է ընկնում հողային ռեսուլսների 47, ջրային ռեսուլսների 64-65, էներգետիկայի 6 – 7, արտադրական ֆոների 10-12, կապիտալ ներդրումների 4-5 % և այլն:

10. Գյուղատնտեսությունը բացի սմնդամթերքների ծեսով արտադրվող կենսաներանդից, տապիս է նաև վարելանութեան: Այստեղ տարեկան ստացվում է շուրջ 2.0 մլն տ գոնադը: Այն, օրգանական պարարտանյութ լինելուց բացի, օգտագործվում է նաև որպես վարելիք:

11. Գյուղատնտեսական մշակաբույսերը թթվածնի արտադրության վիճակի աղբյուր են: Գյուղատնտեսությունը մարդկային քաղաքականության ելակետն է: Իզուր չէ հայ ժողովրդի մեծ քարեկան Անստոր Ֆրանսը իր «Հողը և լեզուն» ստեղծագործության մեջ գրում, որ մարդկային լեզուն սկիզբ է առնում հողի ակոսից:

Ասվածը ամենևին չի սպառում գյուղատնտեսության դերն ու նշանակությունը, պարզապես այս անկորհսարինելի կենսական կարևոր ճյուղ է: Տնտեսության մեջ նրա խաղացած դերը և ունեցած

նշանակությունը լոկ թվերով չեն բնորոշվում:

Այսպես ՍՄՆ-ի, Եվրոպայի շատ երկրների /Գերմանիա, Անգլիա, Ֆրանսիա, Նիդեռլանդներ և այլն/ էկոնոմիկայում գյուղատնտեսությանը բաժին է ընկնում ներքին ազգային արդյունքի 2-4%, սակայն բարձր արտադրողականության շնորհիվ 1 մարդը կերակրու մ է 60-100 մարդու, չկա գյուղատնտեսական արտադրանքի պակաս: Երկիրը որքան արդյունաբերական է, այնքան ՀԱԱ-ի մեջ փոքր է գյուղատնտեսության տեսակարար կշիռը, բայց դա չի խոսում երկրի էկոնոմիկայում վերջինիս «աննշան» դերի մասին:

**2. ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ
ԱՌԱՋԱՎԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ
ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԽՄԱՑԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ՕԲՅԵԿՏԻԿ
ԱՆՀՐԱԺԵՏԵՇՈՒԹՅՈՒՆԸ**

Գյուղատնտեսական արտադրությունը ունի մի շարք առանձնահատկություններ, որոնցով տարբերվում է ժողովնտեսության մյուս ճյուղերից: Դրանք հանրահայտ են, սակայն արտադրության տեխնոլոգիան և տնտեսական կողմը ուսումնասիրող տնտեսագետի համար դրանց իմացությունը խիստ անհրաժեշտ է հակազդման կամ դրանցից օգուտ քաղելու տնտեսական մեխանիզմ մշակելու, որոշումներ կայացնելու, բիզնես ծրագրեր մշակելու համար:

Դիտարկենք դրանցից կարևորագույները.

1. ԱՐՏԱԴՐՈՒԹՅԱՆ մեջ օգտագործվում են աշխատանքի կենսաբանական այնպիսի միջոցները, ինչպիսիք են կենդանի օրգանիզմները, հողը, մշակաբույսերը, կենդանիները: Արտադրական գործնքացն այստեղ հանգում է դրանց փոփոխությանը և զարգացմանը, մարդու աշխատանքը՝ այդ զարգացման համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծմանը, կառավարմանը:

Այս առանձնահատկության իմացությունը կարևոր նշանակություն ունի երկրագործության և անասնաբուծության վարման գիտական համակարգի մշակման, մշակաբույսն ու կենդանին, ընտրելու, տեղաբաշխման և մասնագիտացման համար:

2. Գյուղավոր արտադրամիջոցը՝ հողը, տարածականորեն սահմանափակ է և դեռ բացարձակ ու հարաբերական ծեսով կրծատվում է: Այսպես, օրինակ <<-ում բնակչության 1 շնչի հաշվով գյուղատնտեսական պիտանի հողատարածությունը 1920թ. կազմել է 3 հեկ., 2005թ.՝ 0,43, դարի վերջին կինհի ընդամենը՝ 0,15 հեկտար կամ

կնվազի ևս երկու անգամ: Այս հանգամանքը ստիպում է կառավարողներին, արտադրողներին ուղիներ որոնել արտադրանքի հետագա ավելացման համար, սեփական երկրի մրցունակության և անկախության պահպանման համար դիմել ինտենսիվ մեթոդների: Հողը, ի տարբերություն մյուս արտադրամիջոցների, ճիշտ մշակության դեպքում, ոչ միայն չի մաշվում, այլ բարձրացնում է իր բերրիությունը: Այս հանգամանքը պայմանավորվում է էկոնոմիկայում մի դրույի գարզացում, համաձայն որի հողի վրա հետագա ներդրումների միջոցով բարձրացվում է նրա արգասաբերությունը: Սակայն դա անսահման չէ: Գիտությունը և պրակտիկան, ի տարբերություն մարդսխտական տեսության, երկար ժամանակ փաստում են հողի վրա հետագա ներդրումների արտադրողականության անկման ոչ ցանկալի տնտեսական երևույթը, այսինքն դրսնորվում են «նվազող հատուցի» և «սահմանային օգտակարության» օրենքները:

Ուրեմն ինչ է սպասվում մարդկությանը: Այս հարցը մանրամասն կըննարկվի «գյուղատնտեսական արտադրության ինտենսիվացման» և «հողուօգտագործման էկոնոմիկայի» բաժիններում: Դուք կիասկանաք, որ մարդկությունը դատապարտված չէ:

3. Գյուղատնտեսության կարևոր առանձնահատկություններից է աշխատանքային ռեսուրսների կրծատումը: Ի տարբերություն ժողովներության մյուս ձյուղերի, որտեղ արտադրանքի ավելացման կարելի է հասնել նաև լրացրցից աշխատատեղեր ստեղծելու միջոցով, գյուղատնտեսության մեջ, երկարատև ժամանակի կտրվածքով, այն ոչ միայն տեղի չի ունենում, այլև տարեցտարի բացարձակ և հարաբերական ծևով կրծատվում են: Դա համաշխարհային գործընթաց է, որը ուրբանիզացիայի, գյուղատնտեսության ինտենսիվացման, ինչպես և արտադրության արդյունավետության հասնելու մրցակցային պայքարի հետևանք է և օբյեկտիվ տնտեսական երևույթ: Սակայն դրա հետևանքով գյուղից հեռանում են առավելապես կարող ուժեղը, բարդ տեխնիկան դյուրին ընկալող եռանդուն երիտասարդությունը: Համաշխարհային գյուղը, այդ թվում և հայկականը՝ «ծերանում է»: Դա միաժամանակ ունի ժողովրդագրական կարևոր իմաստ: Այս հանգամանքը տարեց տարի վիրխում է գյուղի և քաղաքի բնակչության հարաբերակցությունը, գյուղական ավելի տարեց 1 աշխատողն աստիճանաբար շատ կերակրվողներ է պահելու: Բացի այդ, գյուղական բնակչության մեջ հջնում է բուն արտադրության մեջ գրադաժների տեսակարար կշիռը:

որը օրինաչափ երևույթ է:

ՀՀ-ում գյուղատնտեսության մեջ գրադաժ բնակչության տեսակարար կշիռը 1920թ. 80%-ից, 2005թ. իջակ 43,7%-ի, որը 1990-ական թվականներին կազմում էր ընդամենը 19-20%: Սակայն, այստեղ մտավախություն չկա: Եթե գարգացած երկրներում մեկ աշխատողը կերակրում է 60-120 մարդու, ապա ՀՀ-ում՝ ընդամենը 5: 2003թ. մեկ սպառող օրական ստացել էր 2530կկալ մանդամթերք, որից սեփական ռեսուրսների հաշվին 1845կկալ: Հետևաբան 5,3 աշխատողը լիարժեք կերակրման դեպքում կկազմեր 4 անձ:

Այսուսակ 2 Հայաստանի Հանրապետության բնակչության սոցիալական կազմը

Ցուցանիշներ	1920	1940	1970	2003
1. Ընդհանուր բնակչությունը, հազ մարդ որից գյուղական բնակչութ հազ. մարդ տեսակարար կշիռ %	700 598 83	1319 945 72	2492 1010 40	3212 1150 35,8
2. Գյուղատնտեսութ. աշխատանքային ռեսուրսները, հզ մարդ տես. կշիռը հանրապետ գրադաժ բնակչ նկատմամբ, %	292 80	396 74	226 24	503 43,7
3. Գյու. մեջ գրադաժ 1 աշխատողի հաշվով կերակրվող թիվը	2,4	3,3	11	5,4

Հետևությունը մեկն է. բացարձակ և հարաբերականորեն կրծատվող գյուղատնտեսական աշխատողները աճող բնակչության հարածուն պահանջնունքները կարող են բավարարել միայն աշխատանքի արտադրողականության բարձրացման միջոցով: Այդ հարցերը խորությամբ կլուսաբանվեն «Աշխատանքային ռեսուրսները և աշխատանքի արտադրողականությունը գյուղատնտեսության մեջ» թեմայում:

4. Հողի վրա կատարվող աշխատանքների միագումար ժամանակակից համար աշխատանքային ռեսուրսների առողջունավետությամբ է որոշվում արտադրության միջունքների /տեխնիկայի, պարարտանյութերի, ջրի, կապիտալ ներդրումների/ պահանջը և օգտագործման արդյունավետությունը: Գյուղատնտեսության այս և նախորդ առանձնահատկությունները հողը դարձնում են յուրահատուկ, աստվածատուր, ոչնչով չփոխարինվող բացառիկ կարևոր արտադրամիջոց, մինչդեռ մյուս ճյուղերում այն սուսկ տարածք ու տեղադրման վայր է:

Այստեղից հետևությունը մեկն է՝ հողը պետք է օգտագործվի լրիվ և բարձր արդյունավետությամբ։ Հայաստանում հողօգտագործման արդյունավետության հիմնախնդիրները ավելին են, քան իրականում կա։ Այս առումով էլ ագրարային տնեսագիտության դասընթացում քննարկվում են հողային ռեսուրսների արդյունավետ օգտագործման պրոբլեմները /տես հողօգտագործման էկոնոմիկա թեմա/։

5.Վերարտադրության տնտեսական օրենքները միահյուսվում են ընական-կենսաբանականի հետ։

Արտադրանքի ստացումը այստեղ կապված է բույսերի ու կենդանիների աճման ու զարգացման կենսաբանական ցիկլի հետ։ Մարդն այսօր անզոր է վերացնելու բնական օրենքների պահպանողականությունը, սակայն բարձր արդյունավետ, բույսերի և կենդանիների դիմացկուն նոր սորտեր և ցեղեր ստանալու, արդյունաբերական տեխնոլոգիա ներդնելու, գենային ինժեներիայի զաղտնիքների մեջ ներափառնելու միջոցով մարդը բնական և տնտեսական վերարտադրության վրա ազդող գործոնների հարաբերակցությունը փոխում է հոգուտ երկրորդի, ինտենսիվացման միջոցով մեղմացնում է բնական գործոնի գյուղատնտեսության մեջ ներդրումների վրա թողած բացասական ազդեցության աստիճանը։

Այս առումով ագրարնիկ-տնտեսագետը, բացի տնտեսագիտական արարկաների համակարգից, ուսումնասիրում է նաև կենսաբանական և տեխնիկատեխնոլոգիական գիտությունների մի փաթեթ, որը տեղեկատվական, նորմատիվային բանկ է ապագա տնտեսագետի, ֆերմերի, մենաշերի լիարժեք և արդյունավետ աշխատանքի համար։ Դրանով իսկ ՀԳԱ-ում պատրաստվող տնտեսագետները շահեկան տարրերվում են այլ բուհերից։

6.Արտադրության և աշխատանքի ժամանակաշրջանը չհամնենելու հետևանքով առաջանում է սեզոնայնություն։

Աշխատանքի ժամանակաշրջան է կոչվում արտադրաժամանակի այն հատվածների միագումարը, որի ընթացքում արդյունքը ենթարկվում է աշխատանքի ազդեցությանը, իսկ արտադրության ժամանակաշրջանը՝ որի ընթացքում արդյունքը գտնվում է արտադրության մեջ։

Գյուղատնտեսական արտադրության ժամանակահատվածը երկրագործության մեջ ավելի երկար է, քան աշխատանքի շրջանը։ Դա բացատրվում է նրանով, որ մշակաբույսերի վեգետացիայի ընթացքում կան միջանկյալ հատվածներ, երբ զարգացման կենսաբանական գործընթացը իրագործվում է առանց մարդու աշխատանքի

մասնակցության։ Այսպես, օրինակ, ՀՀ-ում աշնանացան ցորենի արտադրության ժամանակահատվածը տևում է շուրջ 300 օր, իսկ աշխատաժամանակը՝ 15-20 օր։ Որքան անբարենպաստ են կիմայական պայմանները, այնքան կարծ է աշխատաժամանակը։ Եթե Շիրակի, Գեղարքունիքի տարածաշրջաններում այն երկրագործության մեջ տևում է 180-200 օր, ապա Արարատյան հարթավայրում՝ շուրջ 270-290 օր և ավելի։

Սեզոնայնությունը տանում է թաքնված գործազրկության, որը առավել մեծ է տնտեսապես վատ ապահովված շրջաններում։ Սեզոնայնության հետևանքով անզոր են մնում տեխնիկան, մեծանում է դրամական միջոցների ստացման անհամաշափությունը և վարկի անհարաժշտությունը։ Դա, անկախ շուկայական հարաբերությունների զարգացման աստիճանից և հողակտորների չափից, առաջանում է միջանց լրացնող տարբեր մշակաբույսերի օպտիմալ գուգակցման անհրաժշտություն, ինարագործության դեպքում գյուղատնտեսական տեխնիկայի ունիվերսալացում, օժանդակ արտադրությունների ստեղծում և այլն։ Աշխարհի շատ երկրներում /ԱՄՆ, Չինիա, Սլովենիա, Չինաստան, Խոալիա և այլն/ ֆերմերների գգալի մասը զբաղված են գուգահեռ այլ աշխատանքով և գյուղատնտեսությունը հաճախ ունի օժանդակ նշանակություն։ Օրինակ, խոշոր թշնաֆարիկանները, խուսակելով խոշորամաշտաբ ինվեստիցիոն ծրագրերից, բրոյերային ճնշեր և կերեր են տալիս գյուղացիական տնտեսություններին, նույն կերպ են վարկում աշխատատար արտադրանք արտադրող արդյունաբերական ծեռնարկությունները։

7.Արդյունաբերության մեջ աշխատանքի առարկաները սովորաբար տեղափոխվում են, իսկ աշխատանքի միջոցները՝ մեքենաները, շարժիները ամրացված են տեղում։

Երկրագործության մեջ մեքենաները, որպես կանոն շարժվում են, իսկ աշխատանքի առարկաները /հողը, բույսերը/ գտնվում են նույն տեղում։ Դրա համար էլ այլ է գյուղատնտեսական աշխատանքի տեխնիկական գինվածության բնույթը։ Աշխատանքի միջոցների տեղափոխման համար ծախսվում է մեծ քանակի էներգիա։ Բացի այդ սեզոնայնության հետևանքով էներգառեսուրսների գգալի մասը տարվա ընթացքում օգտագործվում են շատ կարծ ժամանակահատվածում։ Ուստի գյուղատնտեսության մեջ էներգառեսուրսների պահանջը հաճախ ավելին է, քան արդյունաբերության առանձին ճյուղերում։

Տնտեսագիտական գրականության մեջ հիշատակվում է, որ գյուղա-

տնտեսության մեջ էներգազինվածությունը պետք է կրկնակի բարձր լինի արդյունաբերությունից: Իրականում այդպես է զարգացած երկրներում: Հայաստանի Հանրապետությունում այն շատ ցածր է /4-5 ծիստի/ , իսկ զյուղացիական տնտեսությունների շուրջ 90% զրկված են այդ միջոցներից:

8.Առանձնահատկություն է այն, որ եթե արդյունաբերական ճյուղը կարող է մասնագիտանայ մեկ առանձին արտադրանքի կամ նոր որևէ մասի արտադրությամբ, ապա զյուղատնտեսության մեջ աշխատանքի բաժանումը տեղի է ունենում այլ ձևով: Այս մասնագիտանում է մերժ այս, մերժ այն շուկայական արտադրանքի գծով, իսկ զյուղատնտեսության մյուս ճյուղերը հարմարեցվում են այդ գլխավոր ճուղին:

Աշխատանքի բաժանումը զյուղատնտեսության մեջ դեռևս չի ավարտվել և չեն ծևակորվել միջյանցից անջատ գործող միանգամայն ինքնուրույն ճյուղեր և ծեռարկություններ /քացարությամբ արանձին նեղ մասնագիտացած տնտեսությունների/, ինչպես դա տեղի է ունեցել արդյունաբերության մեջ: Դրա և զյուղատնտեսության վերոհիշյալ այլ առանձնահատկությունների հետևանքով զյուղատնտեսական ծեռարկությունների մեջ մասում զրոգակցվում են բուսաբուծությունն ու անասնաբուծությունը՝ տարբեր մշակաբույսերի և անասնատեսակների մեջ կամ փոքր հավաքակազմով, որոնց օպտիմալ հարաբերակցությունը, ճյուղերի ճիշտ զրոգակցումը գիտական և պրակտիկ նշանակության հարցեր են:

Այս առումով ագրարային տնտեսագիտության ուսումնասիրման ընթացքում անհրաժեշտություն է առաջանում քննարկել ոչ միայն զյուղատնտեսությունը և նրա կառուցվածքը ամբողջապես, այլև բոլոր կարևորագույն ճյուղերի էկոնոմիկան:

Այս ամենի գիտական մեկնաբանության համար զյուղատնտեսության էկոնոմիկայի դասընթացում հատուկ տեղ է հատկացվում արտադրական ուժերի ռացիոնալ տեղաբաշխման հարցերին: Այդ նպատակով կրում մասիրվի «զյուղատնտեսական արտադրության տեղաբաշխում» և «մասնագիտացում» թեմաները:

9.Կարևոր առանձնահատկություն է այն, որ այս ճյուղում մեծ դեր են խաղում արևի և լուսնի լույսն ու էներգիան, ջուրը և այլն: Մրանք բնական պայմաններից այստեղ վերածում են բնական ռեսուրսների, որոնց օգտագործման արդյունավետության բարձրացման նշանակությունը մեր Հանրապետությունում տարեց-տարի աճելու են: Այստեղ առաջանում է արևի էներգիան հեկտարի ծախսումների

հաշվով կուտակելու և կալորիաների ծևով չափելու գաղափարի ծևակորումը: Դա պահանջում է մշակաբույսերի ճիշտ ընտրություն, տեղաբաշխում, սեեկցիոն նոր սորտերի ներդրում, էկոլոգիապես մաքուր շրջակա միջավայր, զարգացած գիտություն:

Ընական էներգիայի այս վիթսարի լարուատորիան մարդուն ծառայեցնելու համար պետք են հիմնարար հետազոտություններ, նոր մտածելակերպ, նոր կաղըեր, ուսուցման նոր համակարգ:

10.Գյուղատնտեսական արտադրությունը իրականացվում է ընակիմայական տարբեր պայմաններում, որը մեծ ազդեցություն է թողնում վերջնական արդյունքի վրա: Շատ հետազոտողների կարծիքով, տվյալ սորտի և տեխնոլոգիայի շրջանակներում բերքատվությունը 25% կախված է եղանակի անկանխատեսելի պայմաններից, իսկ բնակիմայական պայմանների տարբերությունը, հատկապես մեր հանրապետությունում, շատ մեծ է: Հավասարամեծ ծախսումները գյուղատնտեսական տարբեր գոտիներում, աշխարհագրական տարբեր բարձրություններում հասուցվում են տարամեծ հավելումով: Տարբեր պայմաններում և տարբեր անհատական ծախսումներին սպասում է շուկան, ուր հասարակությունը դրամով քվեարկում և հավանություն է տալիս միայն հասարակության կողմից ընդունելի ծախսումներին: Իսկ ինչ ամեն նրանք, որոնց ծախսումները գերազանցում են հանրութեն ընդունելի ծախսումների մակարդակից՝ դադարեցնեն իրենց գործունեությունը, չմշակեն սակավ բերրի հողերը, թե՝ բերրի հողերը կրավարաբեն հասարակության պահանջները:: Այստեղից էլ գիտության առջև կանգնում է բազմաթիվ հարցականներով մի խնդիր և՝ ինչպես մեղմել բնական և համահարել տնտեսավարման անհավասար պայմանները, կառավարությունը պետք է հովանավորչական քաղաքականություն իրականացնի սակավ բարենպաստ տարածքների ֆերմերների համար, թե շուկան կլուծ բոլոր հարցերը: Վերջապես ինչ տնտեսական լծակներ են կարգավորում այդ խնդիրները: Մասմբ այս հարցերի պատասխանները կտրվեն ագրարային տնտեսագիտության «ինքնարժեք», «գին և գնագոյացում», «զյուղատնտեսական արտադրության արդյունավետություն», «ընդարձակած վերաբարադրություն» բաժիններում, տարածաշրջանների էկոնոմիկայում և այլն:

Բացի այդ ագրարային գիտության առջև ծագում է վիթսարի խնդիր՝ տարածքային ագրոռեսուրսների գնահատում և դրանց վերաբերյալ տեղեկատվական բանկի տվյալների օգտագործում ծրագրավորված

բերքի ստացման համար, հեկտարի «Ագրոմոդուլի» ստեղծում:

11.Պատրաստի արտադրանքի մի մասը այստեղ շրջանառության ոլորտ չի մտնում և վերարտադրության հաջորդ փուլ է անցնում արտադրության միջոցների ձևով /սերմեր, կերեր, անասուններ/: Դրա հետևանքով կապահովվի /հիմնական և շրջանառու/ մի մասը ձևավորվում է բներեն ձևով, ցածր է ապրանքայինության մակարդակը: Բացի այդ, տարբեր մշակաբույսերի մեկ հեկտարից ստացված բերքի մեջ էական տարբերություն կա սերմացուի տեսակարար կշիռների միջև /պոմիդորի 01-02, կարտոֆիլի 20-30%/, որը վերջնական արդյունքով դրանց գնահատելու անհրաժեշտություն է առաջացնում: Այս հարցերի գիտական մեկնաբանությունը կտրվի «Համախառն և ապրանքային արտադրանք», «Ընդայնված վերարտադրություն», «Արտադրական ֆոնդեր կապահովված» թեմաներում:

12.Արանձնահատկությունը նաև այն է, որ գյուղատնտեսության մեջ էական խզում է նկատվում աշխատանքի ծախսման և արտադրանքի ստացման ժամանակի միջև: Դա պահանջում է ինչպես պարենային, այնպես էլ կերի պաշարների, շրջանառու այլ միջոցների, ֆինանսական պաշարների ստեղծման անհրաժեշտություն: Բացի այդ, արտադրության վերջնական արդյունքի ստացման արդյունավետության վրա տարվա ընթացքում ներգործելու նպատակվ առաջանում է որոշակի ցուցանիշների և դրանց իմացության անհարժեշտություն:

13.Երեք արդյունաբերության մեջ ստեղծված արդյունքների մի մասը ի սկզբանե նախատեսված է արտադրական սպառման կամ կուտակման համար /տուրբիններ, տեխնիկական միջոցներ, հաստոցներ, դոմնային վառարաններ, երկաթուղի, էլեկտրաքարշեր, սարքավորումներ և այլն/, ապա գյուղատնտեսական արտադրանքը իր նյութահրային կազմով /բուսաբուծական և անասնաբուծական/ այնպիսին է, որ կարելի է և կուտակել, և սպառել: Այս առանձնահատկությունը անհրաժեշտ բանինացություն է պահանջում ֆերմերից, խոշոր արտադրությունների մենցերից՝ ճիշտ համանասնություն սահմանելու սպառման և կուտակման միջև, քանի որ դրանց խախտումը հղի է լուրջ վտանգով: Այս հարցերը կպարզաբանվեն «Ընդայնված վերարտադրությունը գյուղատնտեսության մեջ» թեմայում:

14.Կարևոր առանձնահատկություն է միաժամանակ հիմնական, լրացուցիչ և օժանդակ արտադրանքների ստացումը /կաթ, միս, բուլղ՝ ոչխարաբուժության մեջ, կաթ, հորթ, գոմաղ՝ տավարաբուժության մեջ և այլն/, որը առաջացնում է այդ արտադրանքների ինքնարժեքի,

աշխատատարության հաշվարկման նոր դժվարություններ:

Գյուղատնտեսության արտադրության առանձնահատկությունները սրանով չեն սպառվում: Այս բարդ տնտեսական օրգանիզմ է, որը կառավարելու համար քիչ է կառավարիչ, իրավաբան կամ տնտեսագետ լինելը, պարզապես պետք է նրան հասկանալ: Իգուր չեր Բիսմարկի այն հեգնանքը, որ բոլորը գյուղատնտեսությունից հասկանում են, քանի որ ամեն օր կարտոֆիլ են ուտում, դա առավել և վերաբերում է գյուղատնտեսության էկոնոմիկային:

15.Գյուղատնտեսական արտադրանքների մեջ մասը /հացահատիկ, բանջարեղեն, կարտոֆիլ, պտուղ, խաղող, միս/ ստացվում են կարծ ժամանակահատվածում, դժվար փոխադրունակ և շուտ փչացող են, չեն պիտակավորվում, չեն գովազդվում, իսկ նրանց սպառումը տարածվում է կլոր տարվա վրա: Ուստի նրանց պահպանումը, ապրանքարժությունը ու առաջարժությունը դաշտում է ագրոնարքեթինգի և ագրարային տնտեսագիտության լուրջ խնդիրը:

3. ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍՈՒԹՅԱՎՍ ԷԿՈԼՈՂԻԿԱՎ /ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ/ ԱՌԱՐԿԱՎ ՈՐՊԵՍ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Գիտության առարկան և խնդիրները շուկայական և մանրապրային տնտեսության պայմաններում:

Տնտեսագիտություն ասելով հասկանում ենք արտադրական հարաբերությունների այն ամբողջականությունը, որին առնչվում են մարդիկ: «Տնտեսագիտությունը դա արտադրության բաշխման և փոխանակության ընթացքում մարդկանց վարքի հետազոտումն է նվազագույն ռեսուրսների աշխարհում», - գրում է Քեմպբել Ռ. Մակկոննելլը¹:

Հասարակության գարգացման տարբեր աստիճաններում նյութական բարիքների արտադրության և բաշխման օրենքները ուսումնասիրում է քաղաքացիներները, այսուհետև՝ տնտեսագիտության տեսությունը: Սակայն, վերջինս չի կարող գրաղվել ժողովրդական տնտեսության տարբեր ճյուղերում այդ օրենքների ու օրինաչափությունների դրսնորման կոնկրետ ձևերով:

¹ Կэмпбелл R. Макконнелл – Экономика т-1, М-1992, сн-18

ժողովրդական տնտեսության տարբեր ճյուղերում տնտեսական օրենքների դրսուրման առանձնահատկությունները, դրանց կենսագործունեության տնտեսական պրոբլեմներն ուսումնասիրում են տնտեսագիտական ճյուղային գիտությունները՝ արդյունաբերության, զյուղատնտեսության, տրանսպորտի, առևտուրի, բնական ռեսուրսների ջրային, անտառային տնտեսությունների, բնօգտագործման, տուրիզմի էկոնոմիկաները:

Տնտեսագիտական գիտությունների նման ստորաբաժանումը կապված է աշխատանքի հասարակական բաժանման հետևանքով ինքնուրույն ճյուղերի առաջացման և դրանց տնտեսագիտական հմացության առանձնահատկությունների ուսումնասիրում անհրաժեշտության հետ:

Էկոնոմիկայի վերաբերյալ տարրական պատահիները մեզ են հասել տակավին հնագույն քաղաքակրթությունից: Դեռևս հին հունական մտածող Քսենոֆոնը/430-455/«Էկոնոմիկա» ասելով հասկանում էր «տնային տնտեսություն վարելու կանոնները Երկրագործության մեջ» /«տնա տնարարականը», «Եկամուտների մասին»/, Արհստոտելը /484-322/ հիշատակում է սպառողական և փոխանակային արժեքի, իսկ Պլատոնը /425-348/ աշխատանքի հասարակական բաժանման մասին: Դավիթ Անհաղթը /5-6-րդ դար/ գործնական փիլիսոփայական գիտությունների /բարոյագիտություն, քաղաքագիտություն/ շարքին էր դասում նաև տնտեսագիտությունը: Նա գտնում էր, որ տրամաբանական սահմանումները ժագում են հողային տիրույթների սահմանները ճշգրտելու փորձից, իսկ տրամաբանական բաժանումը ծագումնաբանական և իրային և հողային բաժանումների անհրաժեշտության հետ և այլն:

Սակայն տնտեսագիտությունը որպես ուսումնական առարկա ունի ընդամենը 200 տարվա պատմություն: Թերևս դրա սկիզբը կարելի է համարել Ա.Սմիթի 1776թ. հրատարակած «Ժողովուրդների հարստության մասին» աշխատությունը: Դրանից շուրջ 160 տարի հետո՝ 1936 թ. անգլիական տնտեսագետ, Նորելյան մրցանակի դափնեկիր Զ.Ս.Քեյնսի «Չբաղվածության, տոկոսի և փողի ընդհանուր տեսությունը» աշխատությունը նոր խոսք էր տնտեսագիտության մեջ: «Տնտեսագետների և քաղաքական մտածողների գաղափարները՝ երբ նրանք ճիշտ են և երբ նրանք սխալվում են, ավելի մեծ նշանակություն ունեն, քան ընդունված է կարծել: Իրականում հենց նրանք են կառավարում աշխարհը» - գրում էր Քեյնսը:

Այդ ընթացքում, 1867թ., հրատարակվեց Կ. Մարքսի կապիտալիզմի քննադատությունը՝ «Կապիտալը»: Նրան է պատկանում բացարձակ և հավելյալ արժեքի արտադրության ու կապիտալի կուտակման ողջ գործընթացի գիտական վերլուծության, ապրանքի մեջ մարմնացած աշխատանքի երկատման և հասարակության անտոգնիզմի սկզբնաղբյուրի՝ քաղաքատնտեսության բարձունքից ներկայացնելու մենաշնորհը: Կապիտալիստը դրանից օգուտ քաղեց և բարիք արարողի համար տանելի պայման ստեղծեց, իսկ սոցիալիզմի լավերի երկրներում այն 70 տարուց ավելի լենինիզմի կողմից ներկայացվեց և հրով ու սրով սոցիալիզմի ճամբարները քշված ժողովուրդներին պարտադրվեց իբրև տնտեսագիտական ավետարան: Լենինիզմը ոչ միայն ոչինչ չափեացրեց մարքսիզմին, այլև ռևկայայի ենթարկեց և ֆետիշացրեց այն՝ վաղաժամ կնքելով նրա մահկանացուն:

Արդեն 60 տարի է անցել նորելյան մրցանակի դափնեկիր Փ.Սամյուլյանի «Եկոնոմիք» նշանավոր դասագրքի հրատարակումից: Նրանով ամբողջ աշխարհում դաստիարակվել է և դաստիարակվում են միլիոնավոր մարդիկ: Տնտեսագիտությունը, առավել և ազրարային տնտեսագիտությունը, հին և պատվարժան առարկա է, որը դեռ զարգանում է և դեռ Երկար ճանապարհ պիտի անցնի մինչև տանելի ճշգրիտ գիտության վիճակին մոտենալը,- գրում է Փ. Սամյուլյանը: Հետևապես այն ճշգրիտ գիտություն չէ: Թեև նրա ընդգրկումը շատ լայն է, սակայն ըստ էլության այն նվիրված է մի բանի՝ ինչպես տնօրինել գոյություն ունեցող սահմանափակ ռեսուրսները,- գրում է հետինակը:

Ազրարային տնտեսագիտությունը առավել երիտասարդ գիտություն է: Նրա զարգացումը խորհրդային երկրում կասեցվեց մինչև 1965թ., երբ առաջին անգամ թույլատրվեց «շահույթ» և նրա հետ առնչվող կատեգորիների օգտագործումը: Մինչ այդ այն համարվում էր բուրժուական տնտեսագիտության կատեգորիա, կապիտալի և աշխատուժի շահագործման պատուի, հետևապես անհարի սոցիալիզմին, ուր կասեցված էր նաև շուկայական հարաբերությունները: Բավական է նշել, որ ԽՍՀՄ ժողովուրդների բառարաններում արգելված է եղել «մարքեթինգ» բառի գործածությունը:

Ազրարային տնտեսագիտությունը /գյուղատնտեսության էկոնոմիկա/ տնտեսագիտական գիտություն է: Այն գործ ունի մշտապես փոխվող, զարգացող կյութի հետ, այսինքն՝ օրենքներն ու դրանց ի հայտ գալու մեխանիզմը, տնտեսական օրինաչափություններն ու երևույթները

ուսումնասիրում է հասարակության գարզացման տարրեր աստիճաններում: Հետևապես մշտապես զարգացող գիտություն է: Հասարակության գարզացման ներգործությանը այն անընդհատ փոխվում և կատարելագործվում է, գիտությունը ավելի հնտանում է տնտեսական կյանքի հնացության բնագավառում: Ինչպես արդեն նշվել է, ազգարային տնտեսագիտության և տնտեսագիտության տեսության միջև գոյություն ունի սերտ կապ: Վերջինս դրա տեսական հիմքն է: Այդ կապը այնպիսին է, ինչպիսին ամբողջի և մասի կապն է: Այսինքն՝ այն, ինչ ծիշտ է մասի համար, հենց միայն այդ պատճառով էլ հանարվում է ծիշտ ամբողջի համար: Դա տրամաբանության մեջ կոչվում է մասի և ամբողջի հարաբերակցման միավ:

Ամբողջը ուսումնասիրում է տնտեսագիտության տեսությունը /մակրոկոնոմիկա/, ամբողջը և մասը ազգարային տնտեսագիտությունը /մակրո-միկրո էկոնոմիկա/: Տնտեսագիտությունը չի սպառում ճյուղային էկոնոմիկան, այնպես ինչպես ամբողջը մասը ներկայացնում է միայն մասնակիորեն, որևէ էական կողմից:

Հետևապես, ազգարային տնտեսագիտությունը ուսումնասիրում է գյուղատնտեսության մեջ գործող ինչպես ամբողջ ժողովներության համար ընդհանուր, այնպես էլ միայն գյուղատնտեսությանը բնորոշ տնտեսական օրենքներն ու օրինաչափությունները, բացահայտում է դրանց դրսնորման ներքին կապն ու սահմանները, արտաքին ձևն ու ներքին բովանդակությունը: Եթե դրանք ամբողջովին համընկնեին, ապա ոչ մի այլ գիտության, այդ թվում ազգարային տնտեսագիտության, անհրաժեշտություն էլ չի լինի:

Բարդ ու բազմակողմանի է ազգարային տնտեսագիտության հետազոտման դուրստը:

-Այն, ինչպես արդեն նշվել է, գիտություն է.

1. Տնտեսական օրենքների այս ճյուղում գործելու մեխանիզմի, առանձնահատկությունների, օրինաչափությունների վերաբերյալ: Տնտեսական կյանքի կառավարման օրենքները գոյություն ունեն մեր կամքից անկախ, սակայն դրանք ինքնին իրեն չեն: Մարդիկ պրակտիկ փորձով ճանաչում են դրանց և որքան բացահայտում են, այնքան շահում է հասարակությունը:

Ազգարային տնտեսագիտության մեջ խոսքը գնում է այն մասին, թե այդ օրենքները ինչպես են դրսնորմում գյուղատնտեսության մեջ, ինչպես վարվել, որպեսզի դրանից քաղվող օգուտը լինի առավելագույնը: Վերցնենք աշխատանքի արտադրողականության

օրենքը: Զեր ընդհանուր իմացածին այստեղ ավելանում են նոր հասկացություններ, առանձնահատուկ գծեր: Օրինակ, որ գյուղատնտեսության մեջ կա նաև բնաձուն արտադրողականություն, ապինքն՝ այն պայմանավորված է հողակիմայական պայմաններով: Հաճախ մարդու կողմից, իմաստությունից և գրթելակերպից անկախ արտադրողականության մակարդակը, դրանով պայմանավորված, կարող է բարձր կամ ցածր լինել կամ հավասարվել զրոյի: Ասենք Շիրակի և Արարատի հարթավայրի մարգերում ծախսված 1 մարդ - օրվա ընթացքում արտադրված արտադրանքների արժեքը տարբերվում է 3-4 անգամ, մինչդեռ աշխատումից վերաբարդության պահանջները կամ հավասար են, կամ ավելի բարձր են առավել անբարենպաստ շրջաններում, նաև այն որ տարեկան աշխատաժամանակի հնարավոր ֆոնդի փաստացի օգտագործման զգալի տարբերությունների հետևանքով էլ ավելի են մեծանում աշխատանքի արտադրողականության տարբերությունները և այլն: Պատահական չել, որ աղքատության սրությունը Արմավիրի 5,76-ի նկատմամբ Շիրակուն հասնում է 15,17%:

Գյուղատնտեսության մեջ նույն աշխատանքային ծախսումներով հաճախ արտադրվում են բազմապիսի արտադրանքներ /ոչխարաբուժության մեջ՝ բուրդ, միս, կաթ/ և աշխատանքային ծախսումները ինչ որ ծևով պետք է վերագրել այդ արտադրանքներին՝ առանձին-առանձին:

Բացի այդ, արտադրողականության օրենքի պահանջներն ու առանձնահատկություններն ուսումնասիրողներին սպասվում են նոր հոգսեր՝ ինչպես զատել բնաձկուն և աշխատանքի արտադրողականությունը, ինչպես մեղմացնել սեղոնայնությունը: Կամք, լրացնեցին ներդրումներով: Միանգամայն ճիշտ է: Բայց, չել, որ Արարատյան հարթավայրի և անբարենպաստ պայմաններում ներդրումների փոխհատուցման տարբերությունները ևս մեծ են /Աշոցքի ֆերմերը հաստ պատերով, տանիքով գոյն պետք է կառուցի, ավելի շատ էներգիա և կերպ ծախսի/: Ուրեմն, ի՞նչ պետք է արվի, որ բնաձուն արտադրողականության էական տարբերությունների պայմաններում մեղմացվի շահույթի տարբերությունը: Բայց, ահա գյուղատնտեսության մեջ հողատիրության մենաշնորհը վերացնում է մոցցության ազատությունը: Խոփի սուր է, բայց հանդը բաժանովի է, - ասում է հայկական առաջը, որն անհարժեշտ է շահույթի միջին նորմայի հավասարեցման գործընթացի համար: Ուրեմն, ևս մի նոր բարդություն: Ինչ անի բնաձուն ցածր արտադրողականությամբ հող

ունեցող գյուղացիական տնտեսությունը: Այս, թե ինչու տնտեսագիտության տեսությունը նման նաև ամառամասների մեջ չի կարող խորանութիւն լինել: Դրանք ճյուղային էկոնոմիկայի խնդիրներն են: Այստեղ խոսվեց միայն մեկ օրենքի շրջանակներում առաջացող պրոբլեմների մասին, իսկ դրանք տասնյակ են:

Սակայն, գյուղատնտեսության էկոնոմիկան սուկ օրենքների հմացությամբ չի զբաղվում, այստեղ առավել կարևոր է մեխանիզմների այն համակարգը, որը կնպաստի այդ օրենքների դրսորումների բացասական միտունները կանխատեսելուն կամ օրենքների դրսորումն համար առավել նպաստավոր պայմանների ստեղծմանը: Հետևաբար ագրարային տնտեսագիտությունն ուսումնասիրում է նաև:

2.Գյուղատնտեսության սահմանափակ ռեսուրսային ներուժի հիդային, ջրային, աշխատանքային, ֆինանսական/ առավել ռացիոնալ օգտագործման վերաբերյալ: Ասենք գյուղատնտեսական ապրանք արտադրողների համար ինչպես ընտրել կապիտալ ներդրումների առավել արդյունավետ տարրերակ, ինչպես որոշել կապիտալ ներդրումների, արտադրական ֆոնդերի նորմատիվները, ինչպես օգնել գյուղացիական տնտեսություններին իրենց կապիտալը ավելի շահավետ ոլորտում գետեղելու/ այդի հիմնի, թե կառուցի թշնամինա, ոռոգումը ընդլայնի, թե՝ պարարտանյութ գնի և այլն/ ապրանք արտադրողին ինչպես սովորեցնի ընտրելու նվազագույն ռեսուրսներ և այլն: Ենթադրենք, ֆերմերը ունի այնքան պարարտանյութ, որը լիովին բավարարում է ցանքատարածությունների միայն կեսին: Ինչպես վարվի նա: Այս օգտագործի ամբողջ ցանքատարածության վրա /կրկնակի վարելիք, աշխատավարձ, անորտիզացիա կպահանջվի/, օգտագործի միայն կես տարածությունների վրա, կդրսերդի «նվազող հասույցի օրենքը» Ո՞րն է ձիշտ: Այդ հարցին պատասխանելու համար պետք է լավ իմանալ հողի տնտեսական բերրիությունը, հողի վրա կատարվող հետագա ներդրումների արտադրողականության բնույթը:

Հանաշխարհային պարարային տեսությունը, ի տարբերություն մարքսիստականի, հարյուր տարուց ավելի փաստում է, որ հողի վրա աշխատանքի և կապիտալի յուրաքանչյուր լրացնուցիչ ներդրում տալիս են փոքրացող քանակությամբ արտադրանք: Ուրեմն, ինչպես վարվել:

3.Ուսումնասիրում է ընդհանուր և այս ճյուղին բնորոշ տնտեսագիտական հասկացություններ /կատեգորիաներ/ ինչպիսիք են գյուղատնտեսության մեջ ստեղծված կամ բաշխված համախառն արդյունքը, ազգային եկամուտը, համախառն և ապրանքային

արտադրանքը, վերջնական արդյունքը, համախառն և զուտ եկամուտը, շահույթը, շահութաբերությունը, բերովի ծախսերը, բերված արժեքը, ինքնարժեքը, ծախսերի զանազանումը /բերովի, հաստատագրված, փոփոխական, միջին հաստատված, միջին փոփոխական, համախառն/, ֆոնդեր-ինվեստիցիաներ-կապիտավակտիվներ հասկացությունները, ինտենսիվացումը, բերրիությունը, գները, ենթակառուցվածքը և այլն: Այս հասկացությունների մի մասը ծանոթ է նախորդ դասընթացից, մյուսները նոր են/ներ վերջում/: Այստեղ տրվում է դրանց հությունը, դրսերդման բնույթը, հաշվարկման կարգը, օգտագործման բնագավառը և այլն:

Ինչպես բժիշկը, քիմիկոսը առանց ջերմաչափի, արյան տարալուծման սարքավորումների, փորձանորի չեն կարող աշխատել, այպես էլ տնտեսագետը՝ առանց այդ հասկացությունների հստակ տիրապետման: Դրանք քննարկվում են տարբեր բաժիններում և ապա օգտագործվում ճյուղային էկոնոմիկայում և պրակտիկայում:

4.Գիտություն է արտադրության և փոխանակության ընթացքում մարդկանց միջև առաջացող հարաբերությունների, արտադրողական ուժերի և արտադրական հարաբերությունների կայի վերաբերյալ: Ագրարային տնտեսագիտությունը բուն արտադրողական ուժերի ուսումնասիրությամբ չի զբաղվում: Կա «Արտադրողական ուժերի տեղաբաշխում», «Բնօգտագործման էկոնոմիկա», «Տնտեսական աշխարհագրություն», «Տուրիզմի էկոնոմիկայի» արարկաների իմացության նյութն է: Սակայն դա չի նշանակում, թե առհասարակ էկոնոմիկան անմասն ու անտարբեր է տնտեսական հարաբերությունների այդ կարևոր գործոնի նկատմամբ և հանդես է գալիս սուկ արծանագրողի դերում: Էկոնոմիկան արտադրողական ուժերը ուսումնասիրում է սուկ արտադրական հարաբերությունների հետ ունեցած կապի և փոխագրեցության առումով: Բացի այդ, էկոնոմիկան իր պրակտիկ գործունեությամբ էապես խթանում է արտադրողական ուժերի զարգացումը, քանի որ գյուղատնտեսության մեջ նոր բարձր արտադրողական և արդյունավետ միջոցների նախագծումը և ներդրումը կատարվում է միայն տնտեսապես հիմնավորելուց հետո:

Սոցիալիզմի տեսության և պրակտիկայի հարցերը գործնականորեն վերածվեցին նրա գովերգմանը, թերությունների կոծկմանը, հավերժացմանը: Անցած ժամանակահատվածում չբացահայտվեցին սոցիալիստական արտադրահարաբերությունների հակասությունները: Արտադրության միջոցների տեր հորջորջած գյուղացին իրականություն

գրկած էր դրանից: Մինչդեռ օբյեկտիվ տնտեսական օրենքների հետ գործ ունեցող տնտեսագիտական գիտությունները հոչակվեցին քաղաքական, խաթարվեց դրանց գիտական առաքելությունները: Արդյունքում վիթխարի կենտրոնացման, համակենտրոնացման ու մասնագիտացման հասած գյուղատնտեսությունը և Երկիրը կանգնեցին խորը պարենային ճգնաժամի առջև, փլուզվեց սոցիալիզմի սին գաղափարը, վիթխարի ռեսուրսներ վատնվեցին, այս անգամ դարձյալ ոչնչով չիմնավորված, ապապետականացման և հապեապ սեփականաշնորհման գործընթացում:

Հետևապես տնտեսությունը կառավարողները ոչ թե իրենց կամքը պետք է թելադրեն գիտությանը, այլ պետք է ունկնդրեն նրա խորհրդին, նրանով կառավարվեն, այլապես արտադրողական ուժերի և արտադրական հարաբերությունների դիալեկտիկան, ներքին կազմ մշտապես կմնա չբացահայտված կամ ուշ բացահայտված, իսկ գիտությունը կապերի, սահմանների, ներքին ներդաշնակության խախտող պատճառների իմացության և ժամանակին հաղթահարման միջոց է:

5.Գիտություն է գյուղատնտեսական արտադրության արդյունավետության գնահատման, չափանիշների, ցուցանիշների, ազողո գործոնների ներգործման աստիճանի, ռեգերվների վերաբերյալ:

Դիենտանատությունը հասարակության միջոցները տնօրինող շատ մարդկանց մոտ տնտեսագիտական գիտության և ծառայությունների անհրաժեշտությունը անտեսելու փաստի առջև է կանգնեցրել: Խոչոր տնտեսությունները այսօր գրկել են տնտեսագիտական ծառայություններից, զանգվածային անհրազեկություն է ստեղծվել հանրապետությունում գործող շուրջ 335 հազար գյուղացիական տնտեսությունների ռեսուրսների, արտադրական գործունեության վերաբերյալ: Մինչդեռ այսօր տնտեսագիտական մտածելակերպը, շուկայի նկատմամբ կողմնորոշումը դառնում է գերիշխող: Ցանկացած գործունեությամբ զբաղվել պատրաստվող մարդիկ «ի՞նչ, ինչքա՞ն և ո՞ւ՞մ համար արտադրել» հարցադրումներից առաջ պետք է պատասխանեն նաև «ի՞նչ ծախսումներով կարտադրվի» հարցին: Անհմաստ է ծախսել միջոցներ, արտադրել արտադրանք և միայն հետո զգալ, որ բիզնեսը չի արդարացրել և դժբախտություն է բերել իրեն, սնանկացել է, իր արտադրանքը չի վաճառվի, կամ կվաճառվի ոչ ցանկալի գնում: Սա ոչ թե սոսկ անհատի ճակատագրի հարց է, այն կարող է շոշոփել ամբողջ պետության ազգի անվտանգությունը:

Այսօր եվրոպական, ամերիկյան կառավարությունները ակտիվորեն ներգրավվում են մեր Երկրի ֆերմերային տնտեսությունների կանքի կարգավորմանը՝ նրանց և իրենց Երկրները անբողջապես մրցունակ պահելու, շուկաներ գրավելու կամ շուկայում ամրապնդվելու համար: Այս հանգամանքը այսօր խիստ կարևոր է նաև մեր հանրապետության համար: Տնտեսական և բնական տարերքին մատնված անտեր ու անօգնական ֆերմեր չկա աշխարհում:

Արտադրության արդյունավետությունը բնութագրը տնտեսագիտական ցուցանիշները այսօր թերարժեք են, հաճախ իրարամրժ, կարիք ունեն արմատական վերանայման: Այսպես օրինակ, եթե խոչոր անասնաբուծական համալիրուն աշխատանքի արտադրողականությունը փոքր գյուղացիական տնտեսությունների նկատմամբ բարձրանում է մի քանի անգամ, իսկ ինքնարժեքը կամ իջնում է չնչին, կամ չի իջնում կամ նույնիսկ բարձրանում է, ապա ո՞րն է եզրակացությունը՝ արդյունավետությունը հետևէ թե՝ թե՝ բարձրացել:

Համաշխարհային շատ կառույցներ (ՀԲ, Արտօվյի միջազգային հիմնադամ, ՄԱԿ-ի զարգացման ծրագիր, Եվրոպական միուլյուն, Եվրոպական խորհրդող, ԱԱՆ ՍԶԳ, միացյալ թագավորության միջազգային զարգացման նախարարություն, ՖԱՕ և շատ ուրիշներ) մասնակցում են «**դարի մարտահրավերներից**» մեկի՝ աղքատության վերացմանը, զիրակիզացիան և ինտեգրացիան Երկիրը ներքաշում են միջազգային գործակցության ոլորտը, հետևապես տնտեսական արդյունավետության մեր շատ հասկացություններ անհասկանալի են նրանց և նրանցը՝ մեզ համար: Ուրեմն տնտեսական արդյունավետության ցուցանիշների, հասկացությունների նորովի վերահնաստավորման կարիք ունեն: Այս գործում մեծ է լինելու Ձեր լուսան:

Գյուղատնտեսության արտադրության մեջ ազրոնոմիական, գոտտեխնիկական, ինժեներական, տնտեսական ցանկացած բիզնես ծրագիր կարող է կյանքի կոչվել միայն տնտեսական հիմնավորումից հետո: Հետևապես, ցուցանիշների հիմնավորվածությունը, լիարժեքությունը, հաշվարկների հավաստիությունը բախտորոշ կարող են լինել ինչպես բիզնեսի, այնպես էլ այն հիմնավորող տնտեսագիտական ծառայության համար:

Գիտությունը հետազոտելով արտադրության արդյունավետությունը, նպատակ է դնում նվազագույն տեսակարար ծախսումներով առավելագույն արտադրանքի ստացում, մարդկանց հարստացում: Ն. Ի. Բոլիսարինի ասած «Ամբողջ գյուղացիությանը, նրա բոլոր խավերին

պետք է ասել. հարստացեք, կուտակեցեք, զարգացրեք ձեր տնտեսությունը: Միայն հիմարները կասեն, որ մեզ մոտ մշտապես պետք է աղքատություն լինի, մենք այժմ այնպիսի քաղաքականություն պետք է վարենք, որով աղքատությունը մեզ մոտ խայար վերանա»¹:

Արտադրության արդյունավետությունը պատկանում է բարդ տնտեսական երևույթների թվին: Վերջին 3-4 տասնամյակների ընթացքում էապես իշել է ներդրումների փոխհատուցումը, բարձրացել է արտադրանքի նյութատարությունը, էներգատարությունը, համախառն ներքին արդյունքի մեջ իջնում է նոր արդյունքի /ազգային եկամուտի/ տեսակարար կշիռը: Բավական է նշել, որ «Հողատական տեսություններում ծախսված 100 ռուբի նյութական ծախսերի հաշվով համախառն եկամուտի ելքը 1965թ. 214 ռուբլով իջավ և կազմեց՝ 1980թ.՝ 139, 1988թ.՝ 129 ռուբլի: Արդյունքի նման «նյութականացումը» լուրջ սպառնածք է ազգային անվտանգության համար: Հասարակությունը կարող է ունենալ մեծաքանակ պարենամթերք, և մատնվի սովոր, քանի որ նրա արժեքում նյութական ծախսերի մասնաբաժնը կարող է լինել 100% և ավելի, իսկ նոր արդյունքը հավասարվի 0-ի: Այս հանգամանքը թելադրում է նորովի մոտեցում արտադրության արդյունավետության գնահատմանը, ցուցանիշների համակարգին: Պետք է արմատապես կատարելագործել դրանց հաշվարկման մեթոդիկան: Որն էլ այս գիտության խնդիրն է:

6.Ազրարային տնտեսագիտությունը գիտություն է գյուղատնտեսության համախառն և ապրանքային արտադրանքի, վերջնական արդյունքի ավելացման հնարավոր արդյունավետությունը և ձևերի բնուրության վերաբերյալ: Երկրագնդի բնակչության տարեկան աճը կազմում է շուրջ 100 մլն, իսկ ՀՀ-ում շուրջ 10-12 հազար մարդ: Եեւապես, սահմանափակ հողային և ջրային ռեսուրսների պայմաններում ուղիներ պետք է որոնել նրանց կերպում, օրաբաժնի լիարժեքության ապահովման համար:

Իսկապես, մեր հանրապետությունում հողային, ջրային, էներգետիկ, սահմանափակ ռեսուրսների պայմաններում ազգը կարող է լուծել իր պարենային խնդիրները: Ինչ է սպասվում մեզ: Այս հարցերի պատասխանները դուք կգտնեք, եթե լավ ուսումնասիրեք «Հողային և ջրային ռեսուրսների էկոնոմիկան» և «Գյուղատնտեսության ինտենսիվացում թեմաները», 21-րդ դարի մարտահրավերների

հանրապետական ծրագրերը:

7.Ազրարային տնտեսագիտությունը գիտություն է արտադրական ուժերի ռազմական տեղաբաշխման, արտադրության մասնագիտացման վերաբերյալ: Ծովայական տնտեսության պայմաններում գյուղատնտեսական ապրանք արտադրողները գլխավորապես առաջնորդվում են շուկայական օրենքներով /պահանջարկ, առաջարկ, գին/: Սակայն այդ հասկացությունները այդքան պարզ ու միանշանակ չեն: Անհրաժեշտություն է առաջանում հիմնավորել խոշոր համալիրների, վերամշակող ծեռնարկությունների կառուցման և տեղադրման, ապրանք արտադրողների հետ օպտիմալ հնտեղացման, ներբերումների ու գյուղատնտեսական արդյունքներով սեփական ինքնապահովման գերակայության հարցերը: Դա առավելա կարևոր է համաշխարհային գլոբալիզացիայի և ինտեգրացիայի պայմաններում:

Դա առանձին գյուղացիական տնտեսության գործ չէ միայն: Այսպէս օրինակ, հացահատիկով անապահով լինելու պատճառով Արարատյան հարթավայրի խաղողաբանագործական ավանդական տնտեսությունները արագորեն մասնագիտացել են հացահատիկի արտադրությամբ, որը հանրապետությանը կանգնեցրել է դժվարին խնդիրների առջև:

Մոնոկուլտուրան կարող է հասցնել հողի բերրիության անկմանը, հանրապետության համար ավանդական արտահանման մի շարք արտադրանքների /կլորակ, պահածո, հյութեր, տոնատի մածուկ, վաղահաս կարտոֆիլ, խաղող, թարմ բանջարեղեն, եթերայուղ, ծխախոտ և այլն/ արտադրության անկման և գյուղատնտեսության անբողջ համախառն արտադրանքի էական նվազեցման, ապրանքափոխանակության հաշվեկշռի վատացմանը: Բավական է նշել, որ ինտենսիվ մշակաբույսների և հացահատիկի 1 հեկտարի բերքի արժեքի տարբերությունը կազմում է 1-1,5 մլն. դրամ, ել չենք խսում վերջնական արդյունքի մասին: Միայն արարատյան դաշտավայրի տնտեսությունների տարեկան կորուստները կազմում են 55-60 մլրդ դրամ: Այստեղից էլ պետք է ստեղծվի տարածքային տեղաբաշխման և մասնագիտացման ազգային ծրագիր և նրա իրականացման տնտեսական մեխանիզմ, իսկ թե ինչպես, դուք կիմանաք համապատասխան բաժնում:

8.Ազրարային տնտեսագիտությունը մշակում է համանարարականներ գյուղատնտեսական արտադրության կենտրոնացման, համակենտրոնացման, խոշոր, միջին և մանր

¹ Ենչարս Հ.Ի. – Ազգային պատմություն 1985 թ. 19

արտադրությունների գուգակցման, չափերի տնտեսական հիմնավորնան, արտադրության խոշորացման ուղիների համար: Երկար ժամանակ միակողմանիորեն ուղացվել են խոշոր արտադրության առավելությունները և թերագնահատվել մանր արտադրության հնարավորությունները: Մինչդեռ համայն աշխարհում դրանք գոյակցում են կողք-կողքի: Այսօր տնտեսագիտության խնդիրն է ապացուցել դրանց գոյակցման, ինտեգրացման հնարավորությունն ու անհրաժեշտությունը, որ փոքր տնտեսությունն էլ կարող է ունենալ **խոշոր արտադրություն:** Այստեղից էլ տնտեսության և արտադրության չափ հասկացողությունը:

9.Գյուղատնտեսության արտադրության համար սկսվում է սկզբունքորեն նոր հարաբերությունների ժամանակաշրջան: Աշխարհն այսօր երկրներին գնահատում է ոչ թե քաղաքական քարտեզի վրա, այլ հանաշխարհային շուկայում զբաղեցրած տեղով: Այս առումով տնտեսավարման շուկայական մեխանիզմի ուսումնասիրումը, գնագոյացման հարցերի նորովի մեկնաբանումը, ագրոարդյունաբերական հատվածի վերաբերյալ գիտելիքների ուսուցանումը, ազարակատերերին ազրարային տնտեսության հիմունքների հաղորդումը դառնում է այս գիտության կարևոր ուղղություններից մեկը:

Այսօր էլ խնդիր է մնում գյուղատնտեսական արտադրանքը արտադրող, իրացնող, վերաշակող և սպառողին հասցնող կազմակերպությունների փոխհարաբերությունների շուկայացումը: Պետությունը գրկվել է մի շարք մենաշնորհային արտադրանքներ իր ծերքում կենտրոնացնելու հնարավորությունից: Գյուղացիական տնտեսությունները և վերաշակող կազմակերպությունները տարբեր սեփականատերեր են, ունեն տարբեր, հաճախ չհամընկնող շահեր, որը վնասում է գործին: Ազրարային տնտեսագիտության դերն էլ ավելի է մեծանում, քանի որ շատ հիմնախնդիրներ պետք է լուծվեն առաջին անգամ, նորովի:

10.Ազրարային տնտեսագիտությունը կատարում է գյուղական վերաբերություն: Նրա արդյունքները ունեն ոչ միայն սոսկ ուսուցողական, տեսական նշանակություն, այլև օգնում են ազրարային քաղաքականության մշակմանը, որի միջոցով կառավարությունը կարողանում է ներգործել տնտեսական կյանքի վրա:

11.Գյուղատնտեսական կենսագործունեությունը իրականացվում է ժողունտնեսության ձյուղերի բարդ համակարգում: Այն օգտագործում է արդյունաբերական ծագում ունեցող մեծաքանակ արտադրանքներ,

իսկ ինքը արտադրում է հումք թերև և սննդի վերամշակող արդյունաբերության համար: **Հետևապես, ազրարային տնտեսագիտությունը գյուղականորեն հիմնավորում է այդ կապերը, դրանց ինտեգրացման օբյեկտիվ անհրաժեշտությունն ու ծերի ըազմազանությունը, արդյունավետությունը:** Այստեղ կարևոր տեղ է հատկացվում գյուղատնեսության և ագրոարդյունաբերական համալիրի մյուս ոլորտների, շրջակա միջավայրի, ենթակառուցվածքների, միջնորդավորված բազմաթիվ օղակների հարաբերություններին և փոխշահավետ ինտեգրացման անհրաժեշտության հիմնավորմանը:

12.Գիտություն է ընդլայնված վերաբերության համամասնությունների, արանձնահատ-կությունների, հնարավորությունների, միջազգային հաշվեկշռվածության, ազգային հաշիվների հետ ունեցած կապի վերաբերյալ:

13.Գիտություն՝ ագրարային ոլորտում գնագոյացման մեխանիզմի արանձնահատկությունների, գների հիմնավորման, գների համակարգի վերաբերյալ և այլն:

14.Գիտություն է առանձին ճյուղերի, արտադրանքների արտադրության հեռանկարների, արդյունավետության, դրանց արտադրության ու սպառման հաշվեկշռի, ներկրումների, արտահանության վերաբերյալ և այլն:

Բերված ուղղությունները ամենկին չեն սպառում ագրարային տնտեսագիտության հետազոտության բնագավառները:

Գիտության մեթոդ ինչպես է զարգանում ագրարային տնտեսագիտությունը: Ինչպես է այն հսկայական փաստերից շարժվում դեպի տեսություններն ու տնտեսական օրենքները, որոնց հիման վրա կառուցվում է հոտագոտության վերանաշենքը: Շրջապատող իրականության հմացության եղանակը կազմում է գիտության մեթոդը:

Ազրարային տնտեսագիտությունը զարգանում է աստիճանական ծևով:

1. **Հետազոտության խնդիրի դնելով**

1. **Հետազոտելով տվյալներ**

2. **Զարգանելով վարկածներ**

3. **Ստուգելով դրանք:**

Այս ամենը հայտնի է տնտեսագիտության տեսությունից:

Առաջին փուլ Գիտության հմացության սկիզբը աբստրկտ վերացական տրամաբանությունն է, հետազոտության խնդիրից բխող

դիտարկումներն ու փաստերի հավաքումը: Եթեք մի մոռացեք, որ տնտեսագիտական գիտելիքների ծեռքբերման հիմնական աղբյուրը տնտեսական գործունեության դիտարկումն է, հատկապես պատմական կտրվածքով, - գրում է Փ. Սամյուելսնը¹: Վիճակագրության կուրսից Ձեզ հայտնի է, որ չխալվելու համար չպետք է Վերցնել պատահական տվյալներ: Դրանք պետք է լինեն գանգվածային, հավաստի, տիպիկ ուսումնասիրվող օբյեկտը համընդգրկող: Այստեղ կարևոր է նյութերը ընտրելու եղանակների տիրապետումը: Տեղին է մշտապես հոգեհարազատ մնալ ֆրանսիական մեծ մտածող Շառլ Ուշեի պատգամներին. «Եղեք հանդուզն Ձեր մտահաղցումներում, համարձակ Ձեր վարկածներում, սակայն ճշգրիտ Ձեր դիտարկումներում և զգովշ Ձեր եղրակացություններում»: Հիրավի ոչ ճիշտ տեղեկատվությունը, կան որա բացակայությամբ կատարված եղրակացություններն ու վարվող ազրարային քաղաքականությունը ի սկզբանե դատապարտված են անհաջողության: Սովորեցեք, սիրեցեք վիճակագրությունը, էկոնոմնետրիկան. այն Ձեր գործելամիջոցն է, առանց որի տնտեսագետը կոյլ է ու անօգնական, իսկ կատարածը թերարժեք: Էկոնոմիկայի և մարենատիկական գիտությունների սիմբիոզում դուք կիանգեք ապագայի տնտեսագիտության՝ էկոնոմարենատիկական մողելավորման անհրաժեշտությանը:

Երրորդ փուլ. Սակայն փաստերը, որքան էլ հարուստ, մնում են փաստեր, որոնք իրականության իմացության աղբյուր են միայն: Ենելով դրվագ նպատակից, դրանք պետք է համակարգել, ենթարկել գիտական տեսական վերլուծման, առաջ քաշել վարկածներ: Փաստացի նյութի պարզունակ նկարագրությունը անբավարար է գիտական հետազոտության համար: Պահանջվում է գիտական վերլուծության հիման վրա կատարել տեսական ընդհանրացումներ, որոնք թույլ կտան ճանաչել ագրարային արտադրության ներսում թաքնված և շարքային ապրանք արտադրողներին անտեսանելի, տնտեսական խութերն ու նրանց բնորոշ գծերը, գործընթացները: Այս փուլը ամենադժվարին, ամենապատասխանաւորն է և պահանջում է գիտական մոտեցում՝ հայցակետ: Դա թույլ է տալիս հասկանալ

1. Փոլ. Ա. Սամյուելսն, ՈՒԽՍԱ Դ. Նորդիաուս, Տնտեսագիտության, հ-1, Ե-1995թ., էջ 32

տնտեսության գարզացման վրա ազդող ուժերի բնութագիրը: Այս պահանջում է տեսական բարձր պատրաստականություն, պրակտիկ փորձ և հմտություն, գիտական բարեխողություն ու նվիրում: Այստեղ հետազոտողից պահանջվում է համապատասխան գիտելիքներ էկոնոմիկայից, տեխնոլոգիայից, մաթեմատիկայից, էկոնոմետրիկայից, մարքեթինգից ու ֆինանսներից: Այս փուլում կարևոր նշանակություն ունի գիտական վարկածների առաջադրումը, ստեղծագործական եղանակացությունը:

Գյուղատնտեսության արտադրության վրա ազդող գործոնները բազմաքանակ են ու բազմազան: Դրանցից յուրաքանչյուրի ներգործության աստիճանի որոշումը ունի գործնական կարևոր նշանակություն: Նոյն գործոնի /դիցուկ, ոռոգման/ թողած ազդեցությունը էապես տարբեր է զյուղատնտեսական տարբեր գոտիներում: Այսպես, եթե այն ցածր է Լոռու մարզի որոշ ենթաշրջաններում, ապա այն խիստ բարձր է Արարատյան հարթավայրի մարզերում, որի անհնար է անջրդի երկրագործությունը:

Երրորդ փուլ Կատարված ուսումնասիրությունները ինքնանապատակ չեն, այլ միջոց՝ նպատակին համելու վերաբերյալ հիմնավոր առաջարկություններ ներկայացնելու համար դրանք պետք է լինեն կշռադատված: Տեղին է ասկած՝ յոթ անգամ չափիր, մեկ անգամ կորիր արտահայտությունը: Դրանք պետք է ստուգել, փորձել: Տնտեսական աշխարհը բազմաբարդ է: Այս ներառում է հարյուր հազարավոր զյուղացիական տնտեսություններ, ֆերմերներ, մատակարարներ, նթերողներ, տասնյակ ճյուղեր և այլն: Տնտեսական օրինաչափության բացահայտման հնարավոր ուղին վերահսկելի գիտափորձն է, որի դեպքում թոլոր երևույթները, բացառությամբ ուսումնասիրվողի, թողնվում են անփոփոխ – 1.Դիտարկումը, 2.Տնտեսագիտական վերլուծությունը, 3.Վիճակագրական վերլուծությունը և 4.Գիտահորձը՝ այն չորս մեթոդներն են, որոնց հիման վրա զարգանում է տնտեսագիտությունը:

Տնտեսագիտական վերլուծությունը – Տնտեսագիտությունը էմայիրիկ գիտություն է: Պատմական փաստերի ու իրադարձությունների դասերը այստեղ կենտրոնական տեղ են զբաղեցնում, որոնց հիման վրա ագրարային տնտեսագիտությունը հանգում է ստուգ հետևությունների: (Մենք ռազմական կոմունիզմ (այստեղ ամասնատում), նոր տնտեսական քաղաքականություն (այստեղ ահարկ), կրոնուն, հողի համատեղ օգտագործման ընկերություններ, կոլեկտիվացում, կոլտնտեսություն,

խորհունտեսություններում, պետական պլանավորում, ազատ շուկայի արգելում և այլն):

Տնտեսագիտական վերլուծությունը մի մոտեցում է, որը հենվելով անցյալի պատմական դասերի վրա, սկսվում է ենթադրություններից և ապա դատողությունների շարքով հասնում է կանխատեսումների: Օրինակ՝ ռազմական կոնունիզմի փորձը ցույց տվեց, որ անհեթեթություն էր վերադարձը ճորտատիրությանը: Դրա հիմնան վրա տիրահրչակ պարենմասնատումը ՆԵՊ-ի տարիներին փոխարինվեց պարենահարկով՝ բերելով տնտեսական էական առաջխաղացում, տնտեսական շերտավորում (խելացին, ջանասերը, գործարարը սկսեցին ավելի լավ ապրել): Սակայն, հարստությունը չարիք, աղքատությունը նշանաբան ընդունած անդասակարգ հասարակությանը դա դուր չեկավ: Պետք էր բոլորին հավաքել մի բաի մեջ, խոշորացնել արտադրությունը և ենթարկելով միակենտրոն վարչական կառավարման ապարատին: Ակսվեց հարուստների որսը՝ կուլակությունը իբրև դասակարգի վերացումը (դասակարգային եղեռն), համատարած կոլեկտիվացոնը:

Թե ինչու վերացան նաև խոշոր կոլտնտեսություններն ու խորհունտեսությունները, ինչ բերեց հողի և մյուս արտադրամիջոցների ապապետականացումն, ապախոշորացումն ու սեփականաշնորհումն այսօր էլ պատճական դաս են ու տնտեսագիտական վերլուծական առարկա:

Վիճակագրական վերլուծությունը խմբավորումների օգնությամբ կատարելով զանզբածային տվյալների սոցիալ-տնտեսական տիպականացում, բացահայտում է երևույթի կառուցվածքն ու դրանում կատարվող կառուցվածքային տեղաշարժերը տնտեսական երևույթների առանձին հատկանիշների միջև եղած կապերի ու փոխադարձ կախվածությունների առկայությունը, աստիճանն ու բնույթը:

Տնտեսաշահական (էկոնոմետրիչеский) վերլուծություն տնտեսական երևույթների քանարական օրինաչափությունները հետազոտում է մարենատիկական և վիճակագրական մեթոդների լայն կիրառմաք: Հիմնականում ընգրկում է երեք ուղղություն՝

ա) տնտեսական ցիկլեի կանխատեսում

բ) առաջարկի և պահանջարկի ձևունության քանակական օրինաչափությունների բացահայտում

գ) տնտեսական առանձին ոլորտների փոխկապակցված գործունեության կոորդինացման կապերի և սահմանների հետազոտում:

Եկոնոմարենատիկական - կիրառվում է օպտիմալացման խնդիրների հիմնավոր լուծման, տնտեսական երևույթների և գործընթացների սողելավորման նպատակային խնդրի լավագույն տարբերակ ընտրելու համար: Վերջին 3 տասնանյակների ընթացքում լայնորեն օգտվում են՝ ա/ սիմպլեքսային, թ/ արտադրական ֆունկցիաների, գ/ երկակի գնահատման, դ/ բաշխման և այլն մեթոդներից: Էլեկտրոնային հաշվիչ մեքենաների կիրառումը թույլ է տալիս լուծելու բարդ բազմագործուն տնտեսական խնդիրներ: Մարենարիկական մեթոդները սերտորեն միահյուսվում են հաշվարկակոնստրուկտիվ մեթոդների հետ: Պատահական չէ, որ առաջին տնտեսագետն Նորեյան մրցանակակիրները ոչ թե տեսաբան տնտեսագետներն էին, այլ տնտեսական երևույթների մարենարիկական մոդելավորման և վերլուծության մարենարիկուստնեսագետներ /Յան Տիգրեգեր, Ռազմար Ֆոհշ՝ «Սարդոստայնակերպ մոդել», Տյալինգ Կուպմաս և Լեռնիդ Կանտարովիչ՝ «Ուսուլսների օպտիմալ օգտագործման տեսությունը» և այլն/: Այնպես, որ սիրեցեք տնտեսագիտական կիրեռնետիկան՝ դարի գիտությունը, սակայն ընդմիջության հիշեք, որ էկոնոմիկան, երբեք չի կարելի նենազափոխել մարենարիկական բանաձևերով: Այս պարագայում մարենարիկական սոսկ հետազոտության օժանդակ մեթոդ է տնտեսագետի ծեռքին:

Առավել դժվար են գիտական կանխագուշակումները, սակայն ոչ այն պատճառով, որ կարող ենք Վրիպել հետազոտության որևէ փուլում, որքան տնտեսական կյանքում տիրող անորոշության հետրակցով: «Լիակատար անկանխատեսելիություն գոյություն ունի նույնիսկ այնպիսի ճշգրիտ գիտության համար, ինչպիսին ֆիզիկան է: Վերջին տարիներին տնտեսագիտությունը գտնվում է մարդկային գործողությունների անկանխատեսելիության աստիճանը բացատրող միջոցների մշակմանն ուղղված գործունեության կենտրոնում» - գրում է Սամյուելսոնը:

Չեռնամուխ լինելով էկոնոմիկայի ցանկացած պրոբլեմի կամ հատվածի ուսումնահրությանը, տնտեսագետները կարող են շարժվել ինչպես տեսություններից դեպի փաստերը այնպես էլ հակառակը, այսինքն՝ օգտվել ինչպես ինդուկտիվ, այնպես էլ դեղուկտիվ մեթոդներից /տես սիենան/:

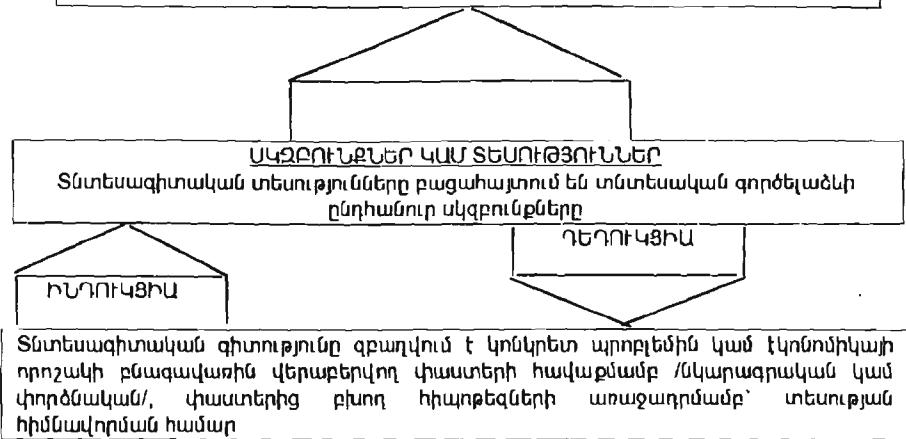
Ինդուկտիվ /լատ. Inductivo - մղում, ուղղում, մակածություն/ մտահանգման ծև և հետազոտության մեթոդ է, որն ապահովում է անցումը եզակի փաստերից ընդհանուր դրույթներին: Այն սկզբում է փաստերի կուտակումից, որոնք այնուհետև մի այնպիսի համակարգման և վերլուծության են Ենթարկվում, որից հնարավոր լինի ընդհանրացումներ կատարել, սկզբունքներ առաջարկել: Ինդուկցիայի մեջ հիմնական տեղ է գրավում էական կապերի բացահայտումը, որը պահանջում է բարդ վերլուծություն:

Դեդուկցիան /լատ. deductivo - բխեցում, կրահում/ կշռադատման մտահանգման հիմնական եղանակներից և հետազոտության մեթոդներից մեկն է: Դեդուկցիայի տակ հավակնում ենք ընդհանուրից մասնավորին գնացող բխեցում, վարկածների առաջարրում, պնդման /Ենթադրման, հետևության/ հավաստի ապացուցում կամ բխեցում տեսություններից, իսկ հետո

տվյալ տեսությունը ստուգվում, հաստատվում կամ հերքվում է դիմելով փաստերին, պրակտիկային՝ պրակտիկան ճշմարտության չափանիշ է: Լյուրի տեսական մեկնաբանման գործում կարևոր նշանակություն ունի գիտական հիմքերը, գիտական ֆանտազիան:

Հիպոթեզը /հուն. Hypothesis - հիմք, Ենթադրություն/ Ենթադրություն է, որի դեպքում մի շարք փաստերի հիման վրա եղբակացություն է արվում օբյեկտի, կապի կամ երևույթի պատճառի գոյության մասին, ընդ որում, այդ Ենթադրությունը չի կարելի լիովին ապացուցված համարել:

ՏԱՏԵՍԱՎԱՆ ԲԱՌԱՐԱԿԱՆ ՄԹՅՈՒՆԸ
Վերահսկում է տնտեսական վարքը /գործելածներ/ կամ նրա հետևանքները, կամ ներգործում դրանց վրա

Տեսազոտության մեթոդները

Մեծածավալ նյուրի տնտեսագիտական վերլուծության ժամանակ օգտագործում են հետազոտության տարբեր մեթոդներ: Դրանցից առավել կիրառական են

1. **Վիճակագրական** - ա/ վերլուծական /պարզ, կոմբինացված/, թ/ հարաբերական /կորելացիոն/, գ/ դիսպերսիայի, ե/ ինտերսային և այլն:
2. **Սենագրական** – Օգտագործվում է առանձին տնտեսական երևույթի ուսումնասիրման ժամանակ: Իհարկե արդեն այսօր, դա բավականին դժվարությունների հետ է կապված, սակայն խիստ անհրաժեշտ է:
3. **Փորձնական** - օգտագործվում է տարբեր միջոցառումների տնտեսական արդյունավետության հիմնավորման համար: Դիցուկ, անհրաժեշտ էր ցույց տալ մանրապրանքային գյուղացիական տնտեսությունների բացասական և դրական կողմերը հանրային խոշոր տնտեսությունների նկատմամբ: Ուստի գյուղացիան համայնքում ստեղծվում է առանձին խոշոր տնտեսություններ կամ մի ամբողջ տնտեսություն վերակազմավորում են խոշորի, ապա համեմատական վերլուծության միջոցով բացահայտում մտահանգման արդյունավետությունը: Այն լայնորեն կիրառվում է ագրոնոմիական, զոռանասնաբուծական, ինժեներական լուծումների նախագծումների տնտեսագիտական հիմնավորման ժամանակ:

Զինացի մտածող Կոնֆուցին նշել է, որ դեպի իմացություն տանող 3

ճանապարհ կա՝ նտորումների ճանապարհը՝ ամենապատկառելին է, ընդորինակմանը՝ ամենահեշտը, իսկ գիտափորձի ուղին՝ ամենադառն:

4. Աբսորակտ տրամաբանական – հիմնված է իրականության պատմական իմացության և արտադրության հետագա զարգացումն ու արդյունավետությունը պայմանավորող գործընթացի տեսական ընդհանրացումների վրա՝ դեկավարվելով օբյեկտիվ տնտեսական օրենքներով։ Այսող է մեծ է սերունդների փորձը։

5. Հաշվեկշռային - Օգտագործվում է ճյուղային /զյուղատնտեսության ներսում/ և միջջուղային /զյուղատնտեսության և մյուս ճյուղերի միջև/ համամանությունների հիմնավորման համար։ Դա չպետք է կատարվի վարչական ծնով ռեսուրսների կանոնակարգված բաշխման միջոցով, ինչպես նաև կիրառում, այլ համամանությունների գիտական սահմանման, շուկայում ռեսուրսների ազատ ընտրության միջոցով, իհարկե անմասն չպետք է լինի պետությունը։

Ազրարային տնտեսագիտությունը կապված է՝

- տնտեսագիտական այլ գիտությունների հետ /տնտեսագիտության տեսություն, ճյուղային էկոնոմիկաներ, աշխատանքի կազմակերպման, կառավարման, վիճակագրության, տնտեսական գործընթացների մոդելավորման, վերլուծության, միջջուղային հաշվեկշռների, ֆինանսների հետ և այլն/

- Ճշգրիտ գիտությունների հետ /մաթեմատիկա, էկոնոմետրիկա, հավանականության տեսություն, մաթեմատիկական ծրագրավորում և այլն/

- տեխնիկատեխնոլոգիական գիտությունների հետ /ագրոնոմիական, անասնաբուժական, գյուղմեթենայացման/

- պատճական և հասարակագիտական գիտությունների հետ /տնտեսագիտական մտքի պատմության, քաղաքագիտության և այլն/

- ընական ռեսուրսների օգտագործումը ուսումնասիրող գիտությունների հետ /տնտեսական աշխարհագրություն, բնօգտագործման էկոնոմիկա, ջրային տնտեսության էկոնոմիկա, անտարային տնտեսության էկոնոմիկա, տրանսպորտի էկոնոմիկա և այլն/

- մարդ - միջավայր փոխհարաբերությունը ուսումնասիրող գիտությունների հետ /էրգոնոմիկա/ և այլն։

Ճյուղային էկոնոմիկայի, այդ թվում ագրարային տնտեսագիտության առարկայի գիտական սահմանումը ծևակերպելիս տնտեսագետներից ոմանք գտնում են, որ դրանց առարկան միմիայն տնտեսական քաղաքականություն է, մյուսները, ընդհակարակը, պնդում են, որ այն

ոչ մի կապ չունի քաղաքականության հետ, քանի որ դա առանձին կոնկրետ առարկայի նյութ է։

Հարկ է նշել, որ այդ տեսություններից երկուսն ել միակողմանի են և ոչ ճիշտ։ Առաջին դեպքում նրանք մոռանում են, որ քաղաքականությունը վերնաշերության հասկացություն է և որոշվում է բազիսով, այսինքն՝ գոյություն ունեցող արտադրական հարաբերություններով, իսկ քանի որ ազգարային տնտեսագիտությունը ուսումնասիրում է արտադրական հարաբերությունները, ուստի այն չեր կարող անմասն մնալ տնտեսական քաղաքականությունից։

Երկրորդ դեպքում մոռացության է տրվում այն հանգամանքը, որ քաղաքականությունը տնտեսության խտացված արտադրությունն է և չի կարող ճիշտ և արդյունավետ լինել առանց տնտեսության զարգացման օրենքների հետ հաշվի նատելու։ Հետևապես, չի կարելի տնտեսագիտությունը կյանքից կտրված գիտելիքների ինչ-որ տեսական շարադրանք, դեղատոնների տեղեկատու հանարեկ։

Ուրիշ բան է քաղաքականության և տնտեսության գերակայության հարցը։ Տնտեսությունը չի կարող կցորդ լինել քաղաքականությանը և միաժամանակ հաշվի չառնել իրականությունը, իսկ քաղաքականությունը իմաստուն և արդյունավետ է, եթե հենվում է տնտեսագիտության գիտական նշակումների, գիտակործի առաջարկությունների և պահանջարկի վրա։ Քաղաքականությունը անպտուղ է և անհեռատես, եթե բխում է կամայականությունից, առհանարիում է զարգացման տնտեսական օրենքներն ու օրինաչափությունները։ Տվյալների բացակայության պայմաններում տեսության ստեղծումը վտանգավոր սխալնունք է։ Մարդիկ անգիտակցարար փաստերը հարմարեցնում են տեսությանը, լինսանակ տեսությունը կարուցեն առկա փաստերի հիման վրա։ - Վկայակոչելով Շերլոկ Հոլմսին գրում է Գ. Մենքյուն¹։

Վերջին երեք տասնամյակում հրատարակված ագրարային տնտեսագիտության բոլոր դասագրքերում /Ա.Ս.Կուվշինով, Ե.Ս.Կարանուխով, Օ.Ֆ.Բաղրիյան, Ա.Ս.Եմեյյանով, Ա.Ա.Նիկիտենկո, Ա.Ա.Կաստորինա, Օ.Ֆ. Լոպատինա և Ս.Վ.Ֆրայեր, Վ.Ա.Ղորբինին և ուրիշներ/ էկոնոմիկան ներկայացվում է մի կողմից որպես օբեկտիվ տնտեսական օրենքների գործողության բնույթը ուսումնասիրող

¹ Ն. Գրեգորի Մենքյուն, Մակրոէկոնոմիկա, Ե1997թ., էջ 14

գիտություն, մյուս կողմից՝ նրանց միանշանակ վերագրվել է ոչ այնքան տնտեսագիտական, որքան քաղաքականացված տնտեսության գովերգնան առաքելություն:

Ամերիկյան «Զոնան ընդ Զոնան» և «Ինտել» կորպորացիաների մենեջերներ Զիմ Բուրկեն և Էնդրյու Գրոուվը կառավարման համակարգում ներդաշնակությունը համարում են Վտանգավոր՝ և գոնում, որ կառավարման համակարգում պետք է լինի, այսպես կոչված «ստեղծագործական առձականում» և ոչ միայն խրախուսում, այլև այդ ոճն են պահանջում իրենց մենեջերներից: Այս առումով գիտությունը սեփական գործունեությանը ենթարկելը վերջինիս ուրծնում է անպոտու, կամակատար, անինատ, անօգտակար, եւ ուր մնաց այն ուսուցանելը:

5. ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏԻ ՏՆՏԵՍԱԳԵՏԻ ԱՌԱՔԵԼՈՒԹՅՈՒՆԸ

Ուսումնասիրելով փաստերը, տվյալները, նա պարզում է, թե սխալը որտեղ է և ինչպես պետք է այն ուղղել: Տնտեսագետը գործ ունի չափազանց բարդ գիտության նյութերի հետ: Հվանատային մեխանիկայի հիմնադիր Ֆիզիկոս Սաքու Պլանքը սկզբում զբաղվում էր տնտեսագիտությամբ և հետո միայն անցավ քվանտային ֆիզիկային, որովհետու իր հսկ խոստովանությամբ, տնտեսագիտությունը անհամենատ բարդ էր: Սակայն, եթե Հայաստանում եղակի են իրենց այդ բնագավառի գիտակ համարող մասնագետները, ապա, ի դժբախտություն այս գիտության, շատերն են իրենց տնտեսագետ համարում: Ուստի պատահական չեր խորհրդային էկոնոմիկայի նման վախճանը:

Ագրարային հատվածում տնտեսական հարաբերություններն ուսումնասիրող տնտեսագիտական գիտության առջև այսօր բարդ խնդիր է դրված: Այդ հատվածի շուկայականացումը, շուրջ 335 հազար սեփականատերերի առաջացումը, տեղեկատվական աղքատիկ դաշտը, ապրանք արտադրողների տեղեկացվածության ցածր մակարդակը, անհուսալիությունը այսօր մեծ վնաս են հասցնում Հանրապետությանը: Այս պարագայում տնտեսագետը պետք է դառնա զյուղում ագրարային քաղաքականության իրականացման, ամեն մի տնտեսությունում ծագած խոշնդրություն հաղթահարման ուղիների որոնման առաջամարտիկը:

Տնտեսագետը ամենից առաջ պետք է օգնի ապրանք արտադրող-

ներին ճիշտ գնահատել իրենց գործունեության վերջնական արդյունքը, նրանց հուշի շուկայի սպասվելիք իրավիճակը, որպեսզի նրանք անսխալ ընտրեն նվազագույն ռեսուրսներ, գնահատեն իրենց ապրանքը, մրգակիցներին, գաղափար կազմեն արտադրության ծախսերի /հնքնարդերի/, գների, շահույթի, շահութաբերության, ռեսուրսների օգտագործման արդյունավետության գնահատման վերաբերյալ: Ամեն մի գործարար մարդ իր մտահղացման իրականացման համար պետք է նախօրոք հաշվարկի դրա նպատակահարմարությունը: Նրանք պետք է կարողանան որոշել պահուածուի պաշարները, ռեսուրսների գերնորմատիվային կուտակմանք միջոցները դուրս չհանեն շրջանառությունց, շահավետ գործարք կնքեն մատակարարների, մթերող, ֆինանսական կազմակերպությունների, միջնորդների հետ և այլն: Հայ զյուղացիների հիմնական գանգվածը այսօր դրան պատրաստ չէ, ուստի պետք է դիմի տնտեսագիտական ծառայությանը: Պրակտիկայում իր հաստատումը գտած նման օգնությունը կստիպի զգալ այդ ծառայության անհրաժեշտությունը և հակառակը: Այստեղից էլ բխում է, որ տնտեսագետը պետք է համապատասխանի այդ պահանջներին, այլպես նա ոչ ոքի պետք չէ: Գյուղատնտեսության ապրանք արտադրողները հաճախ դժվար կացության մեջ են մթերող, իրացնող կազմակերպությունների հետ ունեցած հարաբերություններում: Մինչև այսօր այդ ողորտում ստեղծված ազգային եկամուտը գների մեխանիզմի միջոցով ենթարկվել են անարդարացի վերաբաշխման ի վեհական գյուղացու: Հետևապես, նրան պետք է օգնել իր ապրանքը գնահատելու, միջազգային և ներքին մարքեթինգի տարրերին ծանոթ լինելու և կողմնորոշվելու համար:

Պատահական չէ ամերիկյան ասույթը, թե տնտեսագետը այն մարդն է, որը դրամի մասին ավելին գիտի, քան նրանք ովքեր ունեն այն:

Տնտեսագետը կարևոր դեր պետք է խաղա զյուղական բնակչության տնտեսագիտական տարրական գիտելիքներ ուսուցանելու գործում, առանց որի այսօր նրանք գործել չեն կարող:

Տնտեսագետը նաև պետության տարածքային տնտեսական քաղաքականությունը զյուղում իրականացնողն է: Առաջինը նա պետք է կարծիք հայտնի պետության ագրարային քաղաքականության արդարացի լինելու, բնակչության լայն զանգվածների շահերին համապատասխանելու, հասարակություն-կողեկանիկ-անհատ հարաբերության ներդաշնակության մասին: Այն, ինչը չի բխում անհատի շահերից, չի կարող օգուտ բերի նաև ազգին:

Միաժամանակ տնտեսագետը պետք է կարողանա պատասխան տուլ, թե ստեղծված ազգային արդյունքը վերաբաշխվող տնտեսական յժաները գլխավորութեան գները, հարկերը, վարկերը, ռեսուրսների և ծառայությունների գներն ու սակագները և այլն/ որքանով են արդարացի, անկողմնակայ:

Տնտեսագիտության ծառայությանը առանձնապես մեծ դժվարություն է սպասում հազարավոր տնտեսություններից հավաստի տեղեկատվություն ստանալու գործում: Այն ցանկացած պետության համար ունի հսկայական նշանակություն: “Պետք չէ մտնել գյուղացու արտադրության մանրամասների մեջ, դա նրա ներքին գործն է: Պետությունը իր արդյունավետության, արտադրության կայունության, անվտանգության, կուտուր-լուսավորչական ֆունկցիաները կատարելու համար պետք է տնտեսական այդ համակարգի վերաբերյալ ունենա հստակ տեղեկություններ, կարողանա հարկերի, ծախսումների կարգավորման, պետական հովանավորչության, լայնածավալ հողաջրաշինարարական, էներգետիկ ծրագրերի, տարերային աղետների դեմ պայքարի ինվեստիցիոն քաղաքանության միջոցով ոչ միայն օգնի, նեցուկ կանգնի գյուղացուն, այլև միջոցներ հայթայթի բյուջեի համար: Հետևապես, առաջին աղբյուրներից պետք է ունենա հստակ, հավաստի տվյալներ:

Ընդհանրացնելով կարելի է փաստել, որ տնտեսագետի հիմանական խնդիրներ են՝

1. Տնտեսագիտական հիմնադրույթների տիրապետումը

Բոլոր գիտությունների նման ազգարային տնտեսագիտությունը ևս ունի վերլուծության իր սեփական միջոցները և հատուկ “լեզուն”, որին պետք է տիրապետել:

2. Գնահատի թե տնտեսագիտության առանձին հասկացություններ ինչպես են առնչվում (հարաբերակցվում) միմյանց հետ :

Այսպիսի հասկացությունների ներքին կապերի և սահմանների ինացությունը ապագա տնտեսագետին թույլ կտա բացահայտելու այդ առնչությունների ուժեղ և թույլ կողմերը, կոռելյացիոն կապի տնտեսագիտական ինաստը, սերտության աստիճանը, մշակելու հետադարձ կապերը:

3. Տնտեսության կառուցվածքի ինացությունը – կօգնի իմանալ թե ինչ հատվածներից է բաղկացած այն, ինչպես են նրանք փոխազդում միմյանց վրա, ինչն է աշխատեցնում կամ կասեցնում նրանց գարզացումը, ինչպես առանձնացնել տնտեսության առանձին ուղղությունները, առաջատար օրակը, ինչով են տարբերվում

արդյունաբերական, արդյունաբերական ազրարային, ազրարային - արդյունաբերական և ազրարային տնտեսությունները:

4. Ինանալ ինչպես անհատի այնպես էլ հասարակության առաջնային տնտեսական շահերը

Դա հնարակություն կտա գաղափար կազմելու մասի և ամբողջի փոխհարաբերության դիալեկտիկայի վերաբերյալ: Յուրաքանչյու ոք, ով գործում է ինքնարաբերականամբ, չհոգալով ուրիշների մասին, բախվում է միևնույն շարժաթիրով մղվող հսկայական թվով մարդկանց, - վկայակոչելով Ա. Սմիթին, Գրում է Ռ. Հայլբրունը (Տնտեսագիտություն բոլորի համար, Ե. 1994. էջ 30): Ճիշտ չէ այն իմաստությունը, որ այն ինչը որ ճիշտ է ամբողջի համար ճիշտ է մասի համար և հակառակը:

5. Պատասխանատվություն տնտեսական որոշումների ընդունման համար.

Տնտեսական որոշումների կայացումը կապված է ռեսուրսների ընտրության, օգտագործման արդյունավետության տարբերակների ընտրության հետ: Դրանք ավելի արդյունավետ կլինեն, եթե էմոցիոնալ, չիհմնավորված դատողություններին փոխարինեն հետևողական, հիմնավոր մոտեցումները:

Այստեղ կարենորվում է .

ա) Պրոբեմի ծևակերպումը, այսինքն ինչ խնդիր է ուզում լուծել ֆերմերը, ֆիրման, առևտրական միջնորդը, գյուղական համայնքը, մարզը, հանրապետությունը

բ) Որոշել անհատական և հասարակական այն նպատակները, որին պետք է հասնել, ելեկով նրանց լուծման առաջնահերթությունից

գ) Ելեկով ռեսուրսների սահմանափակության օբյեկտիվ պայմաններից որոնել նպատակին հասնելու այլընտրանքային տարբերակներ, նշելով դրանց յուրաքանչյուրի ուժեղ և թույլ կողմերը, ինչի կորսույան գնով ենք հասնում նպատակին՝ ընտրված այլընտրանքային տարբերակի դեպքում, որն է նվաճումը:

Որպես վերջաբան բերենք Պոլ Սամուելսոնի հետրյալ խոսքերը, «Ակտիվութեն կարդացեք, իմբընը Զեզ հարցեք տվեք» ինչու է այդ կարևոր «կամ, որն է այլ դիրքորոշման օրինակը»: Տեսությունների օրինակների շուրջը բանավիճեք Զեզ ընկերների հետ: Լավագում սննդի նման տնտեսագիտությունը Զեզ առավելացնում կվարձատոի, եթե դուք ախորժակով և հասուկ քանակիությամբ «ծամեք» յութաքանչյուր պատահիկը: Կեցեք դուք: Մենք նախանձում ենք Զեզ՝

տնտեսության ալեկոծվող ծովո մտնող առաջին անգամ ուսումնասիրողներից: Դա հոգմունք է, որն, ավար կանորում կարելի է զգալ միայն մեկ անգամ: Եվ բանի որ դուք սկսում եք ճանփորդությունը, մենք Ձեզ բարի երթ ենք մատում:

6. ԹԵՍԱՅԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՄԱՆ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ ՀԱՆՐԻՊՈՂ ԱՌԱՎԵԼ ԳՈՐԾԱԾԱԿԱՆ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Ամբողջ արդյունք (արտադրանք) - (total product) - արտադրված արդյունքի մեծությունը բնակչության կամ արժեքային չափնան միավորներով.
2. Անտեսանելի ձեռք - (invisible hand) - շուկայական տնտեսության պարագործի բացատրման Աղամ Սմիթի հայեցակետը (1776թ.), ըստ որի թեև գործարքի երկու կողմերն էլ հետամուտ են սեփական շահին, այնուամենայնիվ շուկայական համակարգը որպես մի բայրացական անտեսանելի ձեռք, դեկավարում է միասնական գործընթացը՝ օգուտ բերելով բոլորին,
3. Աշխատանքի բաժանում - (division of Labor) - արտադրության կազմակերպման ծե, որի դեպքում յուրաքանչյուր տնտեսություն, համայնք, մարզ, աշխատող մասնագիտանում է որոշակի գործընթացի, արտադրանքի արտադրության գծով,
4. Աշխատանքային ռեսուրսներ - (Labor resources) - բնակչության աշխատանքային տարիքի հատվածը՝ <<ու 2 մլն մարդ.
5. Տնտեսապես ակտիվ բնակչություն (Economically active population) ներառում է գրադարան բնակչությունը և գործազուրկները, որոնք ապրանքների և ծառայությունների արտադրության առումով ստեղծում են աշխատանքի շուկան (Labor market) (առաջարկի մասով),
6. Տնտեսապես ոչ ակտիվ բնակչություն - (Ec. Non - activ p.) - ներառում են աշխատունակ տարիքի ցերեկային ուսուցմամբ և արտադրությունից կտրված սովորողները, տնային տնտեսությամբ զբաղվածները, երեխաներին, հիվանդներին խնամողները, աշխատանք չփնտրող չափատողները,

¹ Փ. Սամուելսն, Վ. Նորդհաուս - Տնտեսագիտություն Ե- 1995, էջ 28

7. Առժեքի աշխատանքային տեսություն - (Labor theory of value) – տեսակետ, որը հաճախ կապված է Ա. Խմիթի և Կ. Մարքսի հետ, ըստ որի ապրանքի արժեքը որոշվում է դրա արտադրության համար անհրաժեշտ աշխատանքի քանակով,
8. Արտադրողականություն - (Productivity) - բնութագրվում է արտադրանքի և ներդրանքի հարաբերությունը (ամբողջական Ա) կամ արտադրանքի ու աշխատանքի հարաբերություն (աշխատանքի արտադրողականություն),
9. Արտադրության գործոններ - (Factors of production) - աղբատության ազենտներ՝ հողը, ջուրը, կապիտալը, աշխատանքը, որոնք անհրաժեշտ են ապրանքներ (ծառայություններ) արտադրելու համար: Կոչվում են նաև ներդրանքներ (inputs),
10. Առժեքի պարագորս - (Paradox of value) – կենսական անհրաժեշտության շատ բարիքներ (ջուր) ունեն շատ ցածր շուկայական արժեք, այն դեպքում, եթե պերճանքի շատ առարկաներ (աղամանդ) իր փոքր «օգտակարությամբ», ունի բարձր շուկայական գին: Դա դուք կիմանաք «գնազոյացում» թե՛նայից,
11. Բազմապատկիշ - (Multiplier) - բնութագրում է մակածված փոփոխականի (ասենք գյուղատնտեսության ՀՆԱ) փոփոխությունը արտադրին փոփոխականի (ինվեստիցիանների) մեկ միավոր աճի պարագայում: Ծախսի բազմապատկիշը (ներդրման վրա) հավելյալ մեկ դրամով պայմանվորված գյուղատնտեսության ՀՆԱ-ի աճն է,
12. Բաղադրման սխալ - (Fallacy of composition) – կեղծ ենթադրություն, ըստ որի ինչը ճիշտ է անհատի համար, ճիշտ է նաև խմբի և ամբողջ համակարգի համար,
13. Բաշխում - (Distribution) - անհատների կամ գործոնների միջև ամբողջ արտադրանքի և եկամտի բաշխում (ասենք աշխատութի և ամբողջ արտադրանքի միջոցների միջև),
14. Բնական մենաշնորհ - (Natural monopoly) – ծեղնարկություն, ճյուղ, որի արտադրանքի ընդհանուր տիրույթում արտադրանքի ինքնարժեքը կտրուկ նվազում է,
15. Բնակչության աճի Մալթուսյան տեսություն - (Malthusian theory of population growth) – որի համաձայն սննդամթերքների առաջարկի տեմպերի նկատմամբ գոյություն ունի բնակչության բնական աճի գերազանցման միտում,
16. Դասական տնտեսագիտություն - (Classical economics) – մինչ քեյզական հիմնարար դպրոց, որի հիմնադիրներ Աղամ Սմիթը, (ներկայացուցիչներ Դ. Ոիկարդոն, Թ. Մալթուսը, Ջոն Սթորարդ Միլը)

ըստ որի տնտեսական օրենքները (շահ, մրցակցություն)սահմանում են գներն ու արտադրության տվյալ գործոնի (օրինակ կապիտալի, աշխատանքի) արդյունքի մեջ ունեցած մասնաբաժինը, և որ գները լավագույն գործիքն են ռեսուրսների բաշխման գործում: Այն խարսխված է ՍԵՒՀ «առաջարկն է ծնունդ պահանջարկ» շուկայի օրենքի վրա,

17. Զուտ ազգային արդյունք - (Net national product) – ՀՆԱ-ից համած իիմնական միջոցների արժենվագնան զեղչը

18. Կանոնական և իրական տնտեսագիտություն - (Normative vs. positive economics) – կանոնական տնտեսագիտությունը կամ նրան ենթարկված պետական քաղաքականությունը: Ամեն ինչ վերևից

19. Նախապես նորմավորված է, ժամկետավորված է և հասցեազրված:

Իրական տնտեսագիտությունը տնտեսության իրավիճակի և փաստերի վերլուծությունն է, «իրերի փաստացի դրության»

20. Կոմունիզմ - (Communism) – արտադրամիջոցների համայնակարական սեփականության վրա իիմնված անդասակարգ հասարակություն: Արգելված է մասնավոր սեփականությունը, քանի որ այն, ըստ զաղակարախսության, հանգեցնում է աշխատավորների շահագործմանը: Եկամուտների բաշխումը իրականացվում է ըստ պահանջների, միջոցների մեծ մասը պատկանում են պետությանը, պլանավորումը (արտադրության ծավալը, կառուցվածքը, ռեսուրսների և եկամուտների բաշխումը, սպառման և կուտակման նորմատիվները, թույլատրելի մակարդակն ու համամասնությունները, գնագոյացումը) կենտրոնացված է, այլախոհությունը, կրոնական դավանանքը՝ մերժված.

21. Մարքսիզմ - (Marxism) – սոցիալական, քաղաքական և տնտեսական հայացքների ամբողջություն: Որպես տնտեսագիտական ուսմունք այն ենելով «աշխատավարձի երկարյա օրենքից» ըստ որի այն անպայմանորեն ծգտում է գոյամիջոցների նվազագույն մակարդակին, Կ. Մարքսը «կապիտալում» զարգացրեց կապիտալիզմի անխուսափելի փորկուման տեսությունը՝ ենելով հատկապես բանվոր դասակարգի շահագործման միտումից:

22. Մակրոտնտեսագիտություն - (Macroeconomics) – տնտեսագիտության՝ որպես միասնական ամբողջության զարգացման օրինաչփությունները վերլուծվում են արտադրանքի, եկամտի, գների, արտաքին առևտորի, ներքին ապրանքաշրջանառության, գործազրկության և այլ համախառն փոփոխականների օգնությամբ,

23. Միկրոտնտեսագիտություն - (Microeconomics) – վերլուծվում է տնտեսության առանձին բաղադրիչները, ինչպես օրինակ առանձին արտադրանքի գնի, առանձին սպառողի կամ գործարար ծերնարկության վարքագծի գործունեությունը

24. Շուկա - (Market) - կառուցվածք, որի միջոցով իրականացվում է գնորդների և վաճառողների փոխհամաձայնությունը ապրանքի գնի, քանակի, տեսականու, մատակարարման ծեփ, ժամանակի, տեղի, առումով,

25. Ծահ- (Interest) – վճար փողի փոխառության դիմաց,

26. Ծահույթ - (Profit) - դրամական հասույթ և փոխհատուցման ծախսերի տարբերություն

27. Ծահութաբերություն - (Profitability) – ծախսումների նկատմամբ եկամուտների գերազանցման նակարդակ: Որոշվում է տոկոսային ծեփ շահույթը ծախսերին հարաբերելու ծեփ,

28. Սահմանային օգտակարություն - (Marginal utility) – լրացուցիչ բավարարվածություն, որն առաջանում է լրացուցիչ միավոր արտադրանքի սպառումից՝ այլ ապրանքների անփոփոխ ծավալների պարագայում, ի տարբերություն դրան, ամբողջական օգտակարությունը ապրանքների սպառման ամբողջական բավարարվածությունն է,

29. Սապառում - (Consumption) – մակրոտնտեսագիտության մակարդակում սպառողական ապրանքների վրա տվյալ ժամանակահատվածում տնային տնտեսույունների կամ ամբողջ երկրի կատարած ծախսերն են,

30. Քեյնզյան տնտեսագիտություն - (Keynesian economics) – ըստ որի ընդհանուր պահանջարկը ավելացնելու նպատակով ոչ լրիվ գրաղվածության պայմաններում ծեավորվող հավասարակշռությունը կարելի է բարեկալել **ֆինանսական** և **ֆիզիկական** բաղադրականությամբ:

Գ Ր Ա Կ Ա Ն ՈՒ Թ Յ ՈՒ Ն

1. Цедиес Ю, Раиш Э, Угаров А.А. – Экономика с/х предприятий, М-2000
2. Экономика предприятий и отраслей АПК – под ред. П.В.Лещиловского. Минск-2001.
3. Коваленко Н.Я.- Экономика с/х с основами аграрных рынков,М-1999.
4. Серова Е.В.-Аграрная экономика – учебник для вузов, М-99.
5. Попов Н.А. – Основы рыночной агроэкономики и сельского предпринимательства, Учебник М-2001.
6. Экономика с/х под.ред. акад. ВАСХНИЛ В.А.Добрынина, М-1990.
7. Экономика сельского хозяйства – под ред. И.А.Минакова, М-2002.
8. Экономика с/х – под. ред.Б.А.Добрынина /альбом наглядных пособий/, М. 1987.
9. Методические указания к семинарам и практические занятия по экономике. Под.ред. Б.А.Добрынина, М. 1982
10. Справочник экономиста; М. 1988
11. Чужинов П.И.,ИсмулатовС.Б. – Экономика крестьянского /фермерского/ хозяйства, Кустанай, 1993
12. Краткий справочник агронома. Под. ред. П.А.Забазного, М. 1983
13. Հայաստանի Հանրապետության գյուղատնտեսության կայուն զարգացման ռազմավարությունը, « գյուղ.նախարարություն, Երևան 2002թ.
14. Հայաստանի Հանրապետության ազրովարենային համակարգի հիմնախնդիրները և զարգացման ռազմավարությունը, « գյուղ.նախարարություն, Երևան 2002թ.
15. Ն. Գրեգորի Մենցոյ - Մակրոէկոնոմիկա, Երևան 1997, էջ 16, 20, 41, 214, 216, 244, 287, 399
16. Սամուելյան Ռ., Նորդիանու Դ. – Տնտեսագիտություն, Երևան 1995, հ-1, էջ 72, 501-502

17. Հայաստանի սոցիալական պատկերը և աղքատությունը: Վիճակութական գեկույց, Ե-2002թ., 2003թ., 2004թ.
18. Պարենային ապահովություն և աղքատություն, Ե-2005թ.
19. «« աղքատության հաղթահարման ռազմավարական ծրագիր, Ե-2003թ.
20. «« Վիճակագրական տարեգիրք, տնտեսագիտական ամսագրեր:

ՀՏԴ 338 43 (479.25)

գ - 88

ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ ԿՈՌՅՈՒՆ ԱՇՈՏԻ

ԳՅՈՒՂԱՏՏԵՍՈՒԹՅԱՆ ԷԿՈՆՈՄԻԿԱՅԻ /ԱԳՐԱՐԱՅԻՆ
ՏՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ/ ՍՊԱՐԿԱՆ, ՆՐԱ ԴԱՍԱՎԱՐՄԱՆ
ՀԻՄՍԱԽՆԴՐՆԵՐԸ ՆԵՐԿԱ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ
/ԴԱՍԱԽՆԴՐՈՒԹՅԱՆ ՏԵՔՍՏ ԹԵՍԱ 1/

Արկրորդ բարեփոխված հրատարակություն/

Ստորագրված է տպագրության 15.12.05թ..
Թղթի չափսը $60 \times 84 \frac{1}{16}$, 3,1 տպ. մանուկ,
Պատվեր 346: Տպաքանակ 100:

Հայաստանի պետական ազգարարային հանալսարանի տպարան
Տերյան 74